

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ

Institut mezioborových studií Brno

Šikana od předškolního věku

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Vedoucí bakalářské práce:

PhDr. Alena Plšková

Vypracoval:

Dita Červená

Brno 2006

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „Šikana od předškolního věku“ zpracovala samostatně a použila jsem jen literaturu uvedenou v seznamu literatury.

Brno 20. dubna 2006

Dita Červená

Poděkování

Děkuji paní PhDr. Aleně Plškové za velmi užitečnou metodickou pomoc, kterou mi poskytla při zpracování mé bakalářské práce.

Také bych chtěla poděkovat svému manželovi Petrovi za morální podporu a pomoc, kterou mi poskytl při zpracování mé bakalářské práce, a kterého si nesmírně vážím.

Dita Červená

OBSAH

Úvod

1. Šikana dříve a dnes	7
2. Šikana v předškolním věku	9
3. Šikanování na školách	12
4. Šikanování jako nemocné chování	13
4.1 Fyzická agrese a používání zbraní	15
4.2 Slovní agrese a zastrašování zbraněm	15
4.3 Krádeže, ničení a manipulace s věcmi	16
4.4 Násilné manipulativní příkazy	16
4.5 Zraňování izolací, oklikou a „uměleckými“ výtvary	17
4.6 Klasifikace osmi druhů šikanování s příklady projevů	19
5. Šikanování jako závislost	25
6. Šikanování jako porucha vztahů ve skupině	26
6.1 Pět stupňů onemocnění	30
6.2 Můžeme psycho teror zařadit mezi šikanu	31
7. Co víme o agresorech	34
7.1 Jací jsou a z jakého prostředí agresori pocházejí	35
7.2 Reakce agresorů při jejich odhalení	35
7.3 Jaké jsou oběti šikanování	38
7.4 Podpora autority učitele	39
7.5 Hierarchicko-autoritativní styl	41
7.6 Posílení demokracie ve třídě a ve škole	43
7.7 Metodické pokyny MŠMT	43
8. Rodina	45
8.1 Rady pro rodiče agresorů	46
8.2 Rady pro rodiče obětí	47
9. Šikana z hlediska práva	49
Závěr	51
Resumé	52
Anotace	53
Literatura a prameny	54

Úvod

Toto téma jsem si vybrala, neboť mám malého syna a nemyslím si, že je šikana jen něco, co se děje na základních školách, kde si děti navzájem ubližují. Problematika šikanování je jevem, se kterým se stále častěji setkáváme, a to často i na místech a u osob, od kterých bychom to nejméně očekávali. Samotné šikanování přitom patří mezi nejhorší traumata, která nemohou děti ve svém životě prožívat a která mohou mít velmi výrazný vliv na jejich celý budoucí život. Přesto se stále častěji setkáváme se šikanováním a to nejen ze zpravodajství, televize a ostatních masmédií, ale často i ve svém blízkém prostředí. Šikanování je všudypřítomné a může nás doprovázet celý život. Začíná v rodině mezi sourozenci, pokračuje v zaměstnání (mobbing), v partnerských vztazích (domestic violence), v nemocnicích, například psychiatriích, mezi nájemníky domu a končí třeba týráním seniorů v rodině nebo v domově důchodců. Šikanování je nebezpečně rozbujelou sociální nemocí ve společnosti, jejímž důsledkem je poškozování zdraví jednotlivce, skupin, včetně rodiny a společnosti vůbec.

Myslím si, že každý kdo se někdy setkal se šikanovaným dítětem a poznal jeho traumata a trápení, nemůže pochybovat o závažnosti problematiky šikanování. Šetření jednotlivých případů ukázalo, že rozsah násilí mezi dětmi na školách je mnohonásobně větší, než se my dospělý domníváme, a navíc stále narůstá.

Šikanování žáka jeho spolužáky není ničím novým. Dětská agresivita je problém celosvětový a její prevence a řešení se ve vyspělých státech stává předmětem výzkumných prací týmů psychologů a speciálních pedagogů. Také u nás na školách tento jev existoval a to vždy v nějaké podobě. V současné době již není pouhou záležitostí věkového období puberty a adolescence, ale posunuje se i do období mladšího školního věku a přibývá v něm bezohlednosti a brutality. Zárodky šikanování můžeme nalézt téměř všude a statistiky ukazují, že každý pátý žák na našich školách se s ní v nějaké podobě setkal.

Tisíce dětí denně přichází do školy se strachem z ústrků, z posměchů a ponižování, z nadávek či pomluv, z bití, fyzického násilí a z dalších negativních projevů a činů. Tyto děti se ze školy často vracejí s poničenými sešity a učebnicemi, s poškozenými školními pomůckami, s potrhaným oděvem a rodičům nevěrohodnými výmluvami zdůvodňují modřiny, škrábance, ztracené věci či chybějící peníze.

Zmíněný jev bývá často skrytý a je velmi obtížné ho zjistit, získat o něm pravdivé informace, nenechat se svést falešnou stopou, ale ještě obtížnější je ho řešit, neboť důsledkem je patologie sociálních vztahů mezi žáky.¹

Znovu a znovu nás šokuje, když slyšíme, čteme, nebo sami na vlastním těle musíme zažít, jak dovedou být lidé krutí. Většině z nás připadá nepředstavitelné, že lidé dokáží jiné lidi mučit, aby získali moc, aby přišli k penězům, nebo aby z toho měli dokonce potěšení. Stejně strašné pro nás je, když někdo týrá zvířata. Přitom slyšíme, že se těchto „hrdinských činů“ dopouštějí děti a mladiství, „Je naše mládež opravdu tak zkažená a stále hrubší a hrubší“? ptají se veřejně dospělí.

Každý den se v novinách a časopisech dočítáme, jak hrubě se mladiství chovají k sobě a ke všemu co je slabší. Jejich hrubé chování se velmi často zaměřuje na mladší sourozence, cizince, staré lidi, invalidy a zvířata. Uvádí se, že právě mladiství a děti patří do nejvíce ohrožené skupiny, na které je pácháno násilí. Tohoto násilí se ve velké míře dopouštějí stejně staří, či o něco starší vrstevníci. Neexistuje snad jediný mladý člověk, kterého by už jednou někdo neohrožoval.²

¹ Kolář, M., Bolest šikanování, vydavatelství Portál, Praha, 2001 s.13, ISBN 80-7178-513-X

² Helmut H. Erb, Násilí ve škole a jak mu čelit, AMULET, s.r.o., Praha, 2000, s. 15-16, ISBN 80-86299-22-8

1. Šikana dříve a dnes

Kdy se vůbec objevil první problém šikany na školách?

Šikana ve škole je jistě stejně stará jako škola sama, děti by nebyly dětmi, kdyby silnější nikdy neubližovaly slabším. Zlomyslnost a krutost jsou odvěké lidské nectnosti. Nás především zajímá, zda a jak šikany přibývalo v posledních několika desetiletích, kdy existuje přibližně stejný školský systém.

Pro přesnou odpověď na tuto otázku bychom museli mít k dispozici srovnatelné číselné údaje z minulosti a současnosti, které získat nemůžeme. Existují pouze dohady. V posledních desetiletích agresivita mládeže celkově stoupá. Jak víme např. ze statistik násilných trestných činů. Lze rozumně předpokládat, že šikany přibývá stejně jako jiné agrese. Odpovídá to také zkušenostem starších pedagogů, kteří si jsou značným vzestupem obojího jisti. Někteří z nich upozorňují také na nový jev, který je překvapuje. Jedná se o krutost bez prožitku vzteku či nenávisti i bez sadistického uspokojení, tzv. nemotivované násilí. Chlapec například kopne do břicha dívku, kterou ani nezná a nic proti ní nemá, jen tak...³

³ Řičan, P., Agresivita a šikana mezi dětmi, Portál, Praha, 1995, s. 16-17

2. Šikana v předškolním věku

Kriminologická šetření ukazují, že se delikventi vyznačovali nápadnými výkyvy chování již v časném dětství. Proto je nezbytné posunout prevenci negativního chování do předškolního věku.⁴

MUDr. Koukolík upozorňuje, že projevy agresivního chování lze vysledovat již u dětí v kojeneckém i batolecím věku a v období mezi třetím a šestým rokem dítěte se objevují určité rozdíly mezi útočností chlapců a dívek. Bez zajímavosti jistě není skutečnost, že míra agresivity roste v průběhu dospívání a rané dospělosti lidského jedince. Přestože agresivita u lidí bývá v průběhu života stabilní, existuje část násilně jednajících dětí, které se v dospělosti přestanou násilně chovat a obráceně.⁵

Již v mateřských školách můžeme u některých dětí pozorovat chování, ze kterého se bez záměrného usměrňování může později vyvinout mírná nebo i těžší forma šikany. Takovéto děti se vyznačují tím, že druhým záměrně ubližují a ničí hračky. Ovšem omylem by bylo myslet si, že jakmile vezme dítě jinému dítěti hračky a občas do něj strčí, musí se jednat o šikanování.

Každé dítě prochází tzv. obdobím vzdoru. V tomto období je chování dětí v podstatě „normální“ agresí, ta patří ke zdravému vývoji a neměla by být přeceňována. V pedagogické oblasti se však pod pojmem „agresivita“ většinou zařazují výbuchy vzteku, které bez morálních zábran a hranic propukují vůči ostatním, vůči vlastní osobě nebo vůči věcem. Vyhrůžování, křičení, bití, kousání, plivání, škrábání, strkání a kopání jsou příklady toho, jak děti mohou běžně reagovat na sebemenší podnět.⁶

To proč se mnohé děti snaží řešit své konflikty násilím, jsou velmi rozdílné. Zvláště po víkendech mohou pedagogové zaznamenat, že mnohé děti agresivním chováním napodobují to, co viděly při sledování některých televizních filmů, videofilmů a také při počítačových hrách.⁷

Příčiny násilného chování

V dnešní době se bohužel i v pohádkách objevuje spousta násilí a negativních způsobů chování. V tomto případě zde velkou úlohu hraje rodina. Jelikož dítě v předškolním věku ještě nechápe dobro a zlo, musí mu právě dospělí tyto rozdíly mezi

⁴ Informatorium, č. 8, 2005, s. 12

⁵ Informatorium, č. 10, 2003, s. 10

⁶ Informatorium, č. 2, 2005, s. 10

⁷ Informatorium, č. 3, 2005, s. 10

dobrem a zlem vysvětlit. Bez pomoci dospělých se dítě mylně domnívá, že hrubé chování a násilí je normální.

Musíme si však uvědomit, že mediální násilí není jediná možná příčina destruktivního chování dětí a dospívajících, neboť se uplatňují vlivy jiné a to tak, že jednotlivé vlivy nepůsobí izolovaně, ale vždy komplexně v určitém kontextu. Mediální násilí však představuje příčinu, jejíž vliv je možno omezit. Mnohými studiemi bylo prokázáno, že nejúčinnější vliv televizního násilí je pravděpodobně v období dětství, a to do osmi let věku dítěte. Na základě těchto výsledků americká pediatriká společnost vyzvala rodiče, aby jejich děti do dvou let vůbec nesledovaly televizní vysílání s ohledem na vývoj citových, poznávacích a sociálních vztahů ke členům rodiny.⁸

Příčiny násilného chování jsou dle MUDr. Koukolíka v určitých souvislostech s antisociálními poruchami chování, například jednou ze závažných příčin je kouření matky v těhotenství v případě, že očekává chlapce. Samozřejmě velkou roli sehrává i samotná vazba mezi matkou a dítětem a hlavně i násilí, zanedbávání i zneužívání uvnitř rodiny, jak mezi dospělými, tak i mezi dětmi, ale samozřejmě v rámci ostatních druhů rodinných vztahů.

⁸ Informatorium, č. 10, 2003, s. 10

3. Šikanování na školách

Jak je to s šikanováním na školách? Existuje vůbec?

Z mlčení by se dalo usuzovat, že se nic takového neděje. V miniprůzkumu na některých středních odborných učilištích, gymnáziích a dalších středních školách většina učitelů neviděla šikanování jako problém. V každém případě alespoň ne na té jejich škole. Možná snad někde jinde. Tito učitelé a mnozí další, kteří takto smýšlejí, se velmi mylí. Šikanování je problém, a to i na těch jejich školách.

Přesnější zmapování je mimořádně obtížné. Je to dáno především skrytostí šikanování. Ta je způsobena několikastupňovými, zneviditelňujícími mimikry, které chrání šikanování před zraky nepohodlných svědků. Samozřejmě součástí onemocnění skupin tímto „virem“ je totiž růst protiúdržavného a zakrývajícího systému, který je společně utvářen všemi přímými i nepřímými protagonisty krutého a nelítostného světa strachu a násilí. Pokročilá stádia šikany u starších dětí a mládeže navíc nejsou přístupná dosavadním výzkumným metodám.

O drtivé většině šikanování se prostě neví. To zůstává skryto navzdory tomu, že lehčí formy a počáteční stádia šikanování zasahují velkou část školní populace. Zárodečné stupně šikanování (viz. Pět stádií onemocnění) zamořují většinu formálních skupin ve školách a výchovných zařízeních, kde se praktikuje tradiční způsob pedagogické práce. Z tohoto obrovského podhoubí „mírných“ šikan se vyvinulo do dalších stádií významné procento infikovaných skupin.

Z některých výzkumů a praxe vyplývá, že nejhorší zkušenosti se šikanou mají základní školy, zvláště školy a učiliště. Nejhuře však dopadla ústavní zařízení a krajně uzavřené instituce, i když v těchto institucích nebyl žádný přímý výzkum proveden. Tudíž si rodiče nikdy nemohou být jistí, že se s některou podobou šikany nesetká právě jejich dítě.

Tímto jsem jen chtěla přiblížit skutečnost, že šikana se vyskytuje více méně všude. Objevuje se například i ve školce, mezi prvňáčky, tělesně postiženými, v křesťanské škole, na Univerzitě apod.⁴

Mnozí se mylně domnívají, že šikana je omezena věkem a agresori musí být z rozvrácených rodin nebo jiným způsobem disfunkčních.

Pro ilustraci uvádím tři případy šikany.

⁴ Kolář, M., Bolest šikanování..... vydavatelství Portál, Praha, 2001, s. 18-19, ISBN 80-7178-513-X

Prvňáček následkem šikanování oslepl

Jedno dítě bylo zkopáno tak, že mu násilníci poranili oko. Během krátké doby na něj osleplo a později i na druhé. Rodiče se se školou soudili.⁵

Jednoruký bandita

Toto je případ prvňáčka z obyčejné školy, který přišel domů nešťastný. Po naléhání maminky ji prozradil, že jeho spolužák, který má jen jednu ruku ho bil, a asistovalo mu několik žáků sedmých tříd. Tito starší spolužáci zřejmě soucítili s tímto jednorukým chlapcem a dopřáli mu to, čeho se mu nedostávalo a to je násilí na ostatních. Toto násilí probíhalo tak, že tento jednoruký chlapec fackoval prvňáčky, kteří stáli se svěřenýma rukama. Jejich veselí dosáhlo vrcholu, když tento sedmiletý „mrzák“ bil pěstí do obličeje dvanáctiletého chlapce, kterému tekla krev.⁶

Letadélko

Tento případ se stal v roce 1998. Je neuvěřitelné, co může s dítětem udělat nedostatek rodičovské lásky, zájmu a péče. Toto je případ patnáctiletého Tomáše a o rok mladšího kamaráda Daniela.

V tomto roce bylo na jednom dětském hřišti v Praze nalezeno mrtvé tělo chlapce. Když toto spatřili kriminalisté, napadlo je, že zde řádil sadistický pedofil. Hoch, kterého totožnost nikdo neznal, měl podlitiny v obličeji a na krku, ústa i nos měl zasypaný pískem. Kromě písku měl chlapec v ústech tak velký kámen, že ho lékař mohl vyndat až při pitvě skalpelem. Vedle chlapcovi hlavy ležel žampion, „nohou“ směřující do úst, černé tričko měl vytažené až nad hrudník, kalhoty a slipy stažené pod přirození. Jeho tělo bylo z velké části zaházené natrhanou trávou. Lékař zjistil, že chlapec byl uškrcen. Jistou smrt by mohl způsobit i písek v ústech a v nose, stejně jako těžce poraněná játra. Někdo musel na chlapce prudce dupnout nebo kleknout. Postupem času se kriminalistům přihlásil svědek, který reagoval na zveřejnění chlapcovi fotografie v novinách. Tento svědek byl právě patnáctiletý Tomáš, který si chtěl zajistit alibi, tím že policistům vyprávěl, že ten inkriminovaný den viděl Daniela kdesi v centru města. Do své výpovědi se, tak zapletl že policistům začalo být jasné, že vrahem je právě on. Ze začátku tomu nikdo nechtěl věřit, že by právě on mohl být tím brutálním vrahem, jelikož působil jako blond'atý, hubené

⁵ Kolář, M., Bolest šikanování, vydavatelství Portál, Praha, 2001, s 19, ISBN 80-7178-513-X

⁶ Kolář, M., Skrytý svět šikanování ve školách, vydavatelství Portál, Praha, 1997, s 14, ISBN 80-7178-123-1

neviňátko. Zanedlouho se přiznal. Oba chlapci si přivydělávali homosexuální prostitucí a to proto, aby měli peníze na automaty a počítačové hry. Tomáš zabil Daniela jen proto, že mu Daniel slíbil půjčit sto korun na letadélko. Daniel si tuto půjčku později rozmyslel. Tomáš se rozhodl, že si to s Danielem vyřídí „po chlapsku“. Po bitce Daniel Tomášovi pohrozil, že si na něj postěžuje komusi z jejich party. Proto ho raději zabil. Zarážející na tomto případu je také to, že když policisté dělali rekonstrukci činu v parku, tak ačkoli Tomáš popisoval smrt svého kamaráda, tak nejvíce rozrušený byl, když si všiml jak policejnímu kameramanovi leze po nohavici pavouček.

Z tohoto příběhu by si mnozí mohli myslet, že pachatel byl bezcitný vrah. Podle psychiatrů se tímto bezcitným vrahem nikdy nemusel stát. Tomáš je dle psychiatrických vyšetření velice inteligentní, jeho IQ je 132 a v normálním rodinném prostředí by mohl být normálním chlapcem s vynikajícím školním prospěchem. Je však těžce výchovně i pedagogicky zanedbaný, což se odrazilo v nezdrženlivosti, surovosti a agresivitě. Nejcennější hodnotou se pro něj staly peníze, které mu symbolizují „ráj“, jak doslovně uvedl. Psycholožka Václava Masáková vysvětluje, že brutalita u dětí je také dána tím, že nechápou rozdíl mezi životem a smrtí, neboť současné děti tráví mnoho času u televize a u počítačových her, kde někoho zabijí a on za chvíli zase vstane. Psycholožka doporučuje, seznamovat děti se smrtí např. tím, že je budeme sebou brát na pohřeb pokud nám umře někdo blízký, neboť kde se se smrtí spíše setkají než právě při loučení s naším blízkým. Dnešní děti už často jen zaznamenávají, že člověk jednoho dne zmizí a prostě už dál není. Chybí taková ta tečka za životem.⁷

⁷ Dubnová, I., Instinkt č. 14/IV, 2005, s. 29-30

4. Šikanování jako nemocné chování

Je několik pohledů na šikanování jako na nemocné čili patologické chování, tak se zpravidla zaměřujeme na ty nejnápadnější projevy, které porušují školní pravidla, nebo naplňují skutkovou podstatu trestných činů. Právě tento pohled na šikanu je v praxi nejběžnější a mnohdy také jediný, ale pro první orientační posouzení té dané situace je nezbytný a nezastupitelný. Uvádím případ, jak vypadá chování označené jako šikanování.

Jeden nebo více žáků úmyslně a mnohdy opakovaně týrá a zotročuje své spolužáky nebo jednoho spolužáka a k tomu používá agrese a manipulaci.

Žádná definice samozřejmě nemůže vyjádřit to, co se ve skutečnosti skrývá pod pojmy agrese a manipulace. Proto uvedu přehled konkrétních typů a forem agrese a manipulací. Myslím si, že tyto příklady mohou nejen rodičům, ale vlastně všem přiblížit a pochopit co to vlastně šikana je.

4.1 Fyzická agrese a používání zbraní

- Oběť je agresory věšena na lustr, na skobu, a to až do ztráty vědomí a vyznačení strangulační rýhy na krk,
- Je škrcena kabelem, provazem, šálou, páskem, a to až do ztráty vědomí a vyznačení strangulační rýhy na krku nebo „jen“ do „zmodrání“ obličeje a dušení,
- Agresoři oběti svážou ruce, na hlavu jí navléknou igelitový pytlík a pozorují, jak zmírá,
- Oběť je dušena polštářem a ručníkem, agresoři měří čas, jak dlouho vydrží nedýchat,
- Agresoři se zcela vážně pokoušejí oběť vyhodit z okna, shodit z mostu apod.,
- Předstírají, že chtějí oběť vyhodit z okna přes zábradlí ve škole apod.,
- Oběť mučí a „vynervují“ ji až k jejímu sebezničujícímu úniku,
- Oběť bodnou nožem do hýždě, říznou nožem do nohy, naříznou jí ušní boltec žiletkou,
- Oběti vrážejí špendlíky do hýždí až po hlavičku, případně „malým pícháním“ bodají špendlíky, či kružítkem až jí teče krev, házejí šipkami na živý terč,

- Oběť je vysvlečena do naha a bita důtkami, případně vysmívána. Je „znásilňována“, agresor ji zalehne a křičí na ni sexuální vulgarismy,
- Agresoři střílejí vzduchovou pistolí broky do různých částí těla oběti – hýždí, zad apod.,
- Je vystavena hromadnému kopání („Pojďte si kopnout, je to zadarmo!“),
- Je vystavena kopání „kanadami“ do hlavy a dalších částí těla, případně kopání „pouze“ obyčejnými botami nebo bosýma nohama. Agresor naznačuje údery a karatistické kopy,
- Je vystavena anonymnímu hromadnému bití (tzv. deka). Při hromadném bití (tzv. komando SS) agresoři vydají příkaz postavit ke zdi a surově svou oběť zmlátit,
- Několik obětí je agresory přinuceno, aby se praly (tzv. gladiátorské hry),
- Oběť je vystavena ranám pěstí do obličeje a do břicha (tzv. dělo), úderům pěstí do „trojúhelníku“ (občas s vnitřním zraněním),
- Je vystavena fackováním, případně tzv. flastrování (pohlavky, rány dlaní do týla),
- Na oběť je položena deska lavice a na desku si stoupnou agresoři v co největším počtu,
- Je chycena za nohy a roztahována, dokud neudělá, co je agresory požadováno,
- Jsou jí stříhány vlasy, případně opalovány,
- Je držena na zádech, agresoři ji odhalí břicho a házejí kovovou mincí na pupek (tzv. pupendo), případně otevřenou dlaní nebo hranou ruky bouchají oběť do břicha (tzv. pigbelky),
- Pokud oběť agresorovi vzdoruje, je ze zadu chycena za krk a „připlácnutá“ hlavou k lavici, případně opakovaně chycena pevně kolem těla a hozena na lavici,
- Je vystavena násilnému sprchování ve studené vodě, případně „malému“ namočení,
- Je svazována provazem, policejními pouty, řetízky, případně „znehyněna“ (silným obejmutím kolem rukou a těla) agresory, kteří se posmívají její bezmocnosti,
- Agresor nalepí oběti bonbon nebo žvýkačku do vlasů, vylije limonádu za krk, vysype brambůrky za košili,

- Je vystavena výhrůžnému a obtěžujícímu pohybování rukou a hýbání prsty před obličejem a „čechrání vlasů“.⁸

4.2 Slovní agrese a zastrašování zbraněmi

- Oběti je vyhrožováno zabitím (zastřelením, oběšením, umlácením, přehozením přes zábradlí, hozením do výtahové šachty apod.),
- Oběti je vyhrožováno mučením,
- Oběti je vyhrožováno násilím („skinský zákon - nepustím tě, dokud neuvidím tvou černou krev...“).
- Oběti je vyhrožováno nepřímo, anonymně po telefonu („Odděláme tě, nám neunikneš...“),
- Oběť je zastrašována zbraněmi: skutečnou pistolí, plynovou pistolí, vystřelovacím nožem, „motýlkem“, baseballovou pálkou, pendrekem s ocelovým jádrem, břitvou, boxerem, nunchaky, plynovým sprejem,
- Oběti je nadáváno („Ty svině židovská... cikánská... rudá... slovenská atd.),
- Agresoři urážejí rodiče oběti,
- Vysmívají se slabostem a handicapům oběti,
- Vysmívají se neúspěchu, chybám a trápení oběti,
- Vtipkují na úkor oběti, mají ironické poznámky, zesměšňují ji a posmívají se jí.⁹

4.3 Krádeže, ničení a manipulace s věcmi

- Agresoři berou oběti peníze, zabavují ji výplaty,
- Trhají a ničí oblečení oběti (např. popálení, rozříznutí drahé bundy apod.),
- Přivlastňují si nejrůznější věci oběti (plné penály, kalkulačky, videokazety, rádia, mobilní telefony, hodinky...),
- Trhají a ničí, případně ukradnou oběti učebnice, sešity (oběť musí dopsat nový sešit apod.), kreslí na ně fašistické symboly, lámou oběti tužky, pera apod.,

⁸ Kolář, M., Bolest šikanování, vydavatelství Portál, Praha, 2001, s. 28-29, ISBN 80-7178-513-X

⁹ Kolář, M., Bolest šikanování, vydavatelství Portál, Praha, 2001, s. 29, ISBN 80-7178-513-X

- Oběť je agresory donucena „půjčit „ svačinu, agresoři oběti poplivají svačinu,
- Agresoři oběti plivou do bot, nalijí do bot vodu,
- Ukradnou, případně schovají oběti legitimace (MHD, na vlak), lístky na oběd, peněženku s penězi, boty, aktovku.

4.4 Násilné manipulativní příkazy

- Oběť je donucována pít moč, limonádu, do které bylo napliváno, jíst jídlo z podlahy,
- Je agresory donucována masturbovat před ostatními,
- Musí čistit agresorům boty, líbat jim boty,
- Je donucována klečat před agresory a prosit o milost,
- Musí se uklonit při vstupu do třídy a říct „Dobrý den pánové“ a udělat ksicht“,
- Je donucována mýt záchody, uklízet za agresory,
- Oběti je agresory přikázáno chodit vždy a všude poslední, je jí zakázáno mluvit, je donucována tancovat „break“, případně „kroutit“ se na zemi, zpívat,
- Je donucována opakovat ponižující výroky, nacistické pozdravy a hesla,
- Je nucena nosit ponižující ceduli,
- Je donucována platit a odevzdávat agresorům svačiny, dávat cigarety atd.
- Je donucována napovídat při písemných pracích, psát agresorům úkoly a přepisovat sešity,
- Je donucována pracovat v dílně a na pracovišti za agresora,
- Je donucována „dělat metro“ (lézt pod lavicemi a hlásit stanici metra),
- Je donucována „dělat válku“ (nohou od židle předvádět, že střílí po létajících slonech a ufonech),
- Je donucována napodobovat klokana Skipiho, předvádět Vinetoua,
- Oběti je přikázáno odtlačit auto, které předtím musela nakreslit na tabuli,
- Žák pověřený učitelem, aby hlídal kázeň, na příkaz agresora zapisuje na tabuli oběti.¹⁰

¹⁰ Kolář, M., Bolest šikanování, vydavatelství Portál, Praha, 2001, s. 30, ISBN 80-7178-513-X

4.5 Zraňování izolací, oklikou a „uměleckými“ výtvary

- Spolužáci oběť ignorují, neodpovídají na její pozdrav, na prosbu nereagují, dělají, že neslyší,
- Když si přisedne ke stolu při obědě, všichni si štitivě odsednou jinam atd.,
- Oběť je pomlouvána, zlomyslně osočována, jsou na ni sváděna provinění, kterých se nedopustila,
- Agressoři zaplavují oběť přílivem „motáků“ s nadávkami, „básněmi“, kresbami, příběhy, pohádkami apod. Tzv. pohádky bývají někdy rafinované a velmi kruté, není neobvyklé, že nařizují oběti spáchání sebevraždy, aby všichni měli od ní pokoj.¹¹

Šikana a hlavně brutální způsoby šikany se dotýkají každého z nás. Ten kdo se se šikanou setkal jistě nemá problém ji označit. Problém je ovšem v tom, že šikana bývá často skrytá a projevuje se většinou v nepřítomnosti pedagoga.

Trochu jiná situace je však u subtilnějších a částečně tolerovaných způsobů šikany. Tyto způsoby, které jsem již uvedla ve výše jmenovaném seznamu, můžeme zahlédnout, ale bez znalostí „kontextu“ nám může dělat potíže je rozpoznat a identifikovat jako šikanování. Například sem patří „znehybňování“, třepotání prsty před obličejem, čechrání vlasů, „přátelské“ vtipy a kanadské žertíky na úkor spolužáka, tlačení namalovaného auta na tabuli, vyndání náplně z tužky před diktátem, ponižující přezdívká, smích při neúspěchu, osamocenost žáka a jeho chození vždy jako posledního.

Tyto méně nápadné signály bychom neměli podceňovat a vždy bychom se měli snažit je prověřit. Velmi důležité je podezřelé chování žáka, na kterého je „zábava“ směřována. Zde bychom si měli dát pozor, že pouhé dotázání se žáka nestačí.

V některých případech je potřeba odborná diagnostika. To, co můžeme udělat sami, je najít si čas a přátelsky, s trochou povzbuzením si s žákem pohovořit. Abychom rozpoznali šikanování, je nutné umět odlišit jiné typy agresí. Toto je velmi důležité pro první orientaci a hlavně především pro nápravu. Příkladem nám mohou být dva chlapci, kteří jsou stejně silní a poperou se kvůli dívce svého srdce. V tomto případě nejde o žádné šikanování, neboť tu chybí nepoměr sil, kdy oběť se neumí nebo z různých důvodů nemůže bránit. Také zde chybí další významný rys šikanování, jimž

¹¹ Kolář, M., Bolest šikanování....., vydavatelství Portál, Praha, 2001, s. 30, ISBN 80-7178-513-X

je samoučelnost převahy agresora nad obětí. Kdyby dívka nekoketovala a chlapec by se ji nesnažil odloučit, tak k žádnému sporu nedojde. Na tomto příkladu můžeme vidět, že agresor by jistě použil i jiné způsoby, které by mu pomohli dosáhnout svého cíle.

Vnější pohled na šikanování nám pomáhá zachytit alarmující nebo nepřímou varující signály, které nám slouží k rychlému orientačnímu posouzení situace. Na počátku se opřeme o nejnápadnější zřetelné projevy násilí a posoudíme, zda jsou přítomny významné znaky šikanování. Záměrnost, opakování (to není podmínkou), nepoměr sil a samoučelnost agrese. Tento vnější pohled však pro účinnou pomoc nestačí. Pro vyšetřování a nápravu jsou také velmi důležité znalosti vnitřního rozměru šikanování. Pokud mu porozumíme, tak můžeme kromě jiného získat důležitou vnímavost k varujícím signálům, neboť nám začnou zapadat do vzorce šikanování jako závislého chování i do obrazu vnitřních stádií onemocnění skupiny.

Naši schopnosti uvidět varující signály napomůže rovněž dobrá „mapa“ vnějších projevů šikanování. V tomto smyslu nám poslouží přehled konkrétních typů agresí a manipulací, které jsou rozděleny do pěti skupin.¹² *Nejpraktičtější pro nás je tzv. trojdimensonální „mapa“, podle které lze členit projevy šikanování na:*

- **přímé a nepřímé**
- **fyzické a verbální**
- **aktivní a pasivní**

Kombinacemi těchto tří dimenzí vznikne osm druhů šikanování viz. **Klasifikace druhů šikanování s příklady projevů**. Díky této citlivé klasifikaci lze dobře vystihnout odlišnost u různých typů šikanování, například mezi dívkami a mezi chlapci.

4.6 Klasifikace osmi druhů šikanování s příklady projevů

Fyzické přímé aktivní	- Útočníci oběť věší do smyčky, škrtní, kopou, fackují,
Fyzické aktivní nepřímé	- Kápo pošle nohsledy, aby oběť zbili. Oběti jsou ničeny věci,
Fyzické pasivní přímé	- Agresor nedovolí oběti, aby si sedla do lavice (fyzické bránění oběti v dosahování jejich cílů),

¹² Kolář, M., *Bolest šikanování.....*, vydavatelství Portál, Praha, 2001, s. 31-32, ISBN 80-7178-513-X

Fyzické pasivní nepřímé	- Agresor odmítne oběť, na její požádání pustit ze třídy na toaletu (odmítnutí splnění požadavků),
Verbální aktivní přímé	- Nadávání, urážení, zesměšňování,
Verbální aktivní nepřímé	- Rozšiřování pomluv. Patří sem, ale i tzv. symbolická agrese, která může být vyjádřena v kresbách, básních,
Verbální pasivní přímé	- Neodpovídání na pozdrav, otázky apod.,
Verbální pasivní nepřímé	- Spolužáci se nezastanou oběti, je-li nespravedlivě obviněna z něčeho co udělali její trýznitelé. ¹³

¹³ Kolář, M., Bolest šikanování, vydavatelství Portál, Praha, 2001, s. 32, ISBN 80-7178-513-X

5. Šikanování jako závislost

Různé typy šikanování jsou také důležité pro praxi a jsou vnějšímu pohledu nepřístupné. Zde jde o vzájemnou vazbu mezi agresorem a obětí. Terén tohoto nesvobodného, nesymetrického vztahu je určen převažující strategií: ***Skrýt vlastní strach a zároveň využít strachu druhého.***

Tento princip dělí žáky na dvě skupiny. První skupinu tvoří žáci „silní“ a druhou žáci „slabí“. To znamená, že jedni reagují na svůj strach silně a snaží se ho skrýt tím, že vyvolávají strach u druhých. Druhou skupinu „slabých“, tvoří ti kteří jsou svým strachem natolik svázání, že ukáží veškeré své slabosti, které by chtěli zakrýt. Mezi těmito skupinami vzniká oboustranná trvalá vazba. V pokročilých stádiích šikanování se hraní a experimentování se strachem zvrtné a dochází k závislosti mezi agresorem a obětí.

Mnozí si myslí, že agresori nepocítují žádný strach, neboť vystupují suverénně se značnou dávkou sebedůvěry. Ovšem pokud se nad tím zamyslíme, tak každý člověk strach pocítuje, ať si to uvědomuje či ne. Strach má samozřejmě rozmanitou podobu, ta je dána růstem a vytvářením osobnosti jedince. Kromě toho významná skupina agresorů se chová při obratu situace zbaběle a velmi ustrašeně. Proto se pro agresora stává oběť „pilulkou“ proti strachu. Agresorovi přináší pocit nadřazenosti a absolutní moci, pokud může svou oběť ovládat, znásilňovat a lámat jeho vůli. Potom si připadá jako „king“. Z této pozice nadčlověka vychutnává strach oběti jako ve „virtuální realitě“ a tuto pro něj slast často nedokáže ani pojmenovat. Nicméně, právě ona ho čím dál víc ovládá. Stává se, že se mu vše „vymkne“ z rukou a krajně brutální násilí se provalí.

Stupňování brutality agresora vede u oběti nezdědka k prolomení křehké obrany vůči tělesné a psychické bolesti. V oběti to zpravidla rozpoutá sebezničující síly, které jdou přímo na ruku jeho mučitel. Oběť se následkem toho stává extrémně závislou a snaží se identifikovat s agresorem. Například se to může projevit tím, že oběť považuje agresora za kamaráda, obdivuje ho a snaží se mu ve všem vyhovět.

S určitou rezervou bychom mohli pro vysvětlení tohoto jevu užít následující metaforu. *Vztah agresora a jeho oběti je podobný obrazu dvou boxerů v ringu, kde jeden má výraznou převahu, ten slabší kterému dochází síly, se pokouší zaklesnout*

do agresivního soka, obejmout ho, být mu co nejbliže, protože, tak mu nehrozí, že jej agresor přímým úderem srazí na zem.

Velkou chybou u pedagogů je to, že se velmi často nechají zmást a přijmou vnější zdání, že si oběť za vše může sama. To, že je někdo „slabý“, není přeci žádná vina. Rozhodně nikdo nemá právo fyzicky ani psychicky týrat druhého člověka. Zde uvádím případ, který se skutečně stal a ilustruje práci se strachem.¹⁴

Obětní tanec

V páté třídě základní školy byl mimořádně sportovně nadaný chlapec Pavel, který byl až nekriticky oblíbený mezi dětmi a učiteli. Měl samé jedničky, přestože v mnoha předmětech tomu jeho výkon neodpovídal. Tento idol měl ve zvyku testovat „kravatou“ každého chlapce, aby se zjistilo, kdo je silnější. Téměř vždy vyhrál, když však dvakrát prohrál, měl k vítězům silný respekt. Testoval také dívky a to různými žertíky.

Po pololetí přišla do třídy nová dívka. Byla trochu zvláštní, nápadně se bála. Při Pavlových „testících“ se lekla a brzy se rozplakala. To byla voda na mlýn našeho baviče. Své nápady začal s hravou lehkostí vylepšovat a strach dívky se stupňoval. „Byla to káča, nedokázala rozlišit, co je myšleno doopravdy a co ne“! Když jí trapič říkal, že ji velice zbije, a trochu jí to naznačil začala se třást strachy. Pavel ještě přitvrdil, řekl že ji zabije. To se již zhroutila v pláč. Tato hra se líbila, tak že se do ní postupně zapojila téměř celá třída. Jednou, když se začalo opět hrát, Pavel hned zpočátku přitvrdil. Jana dostala pár „štulců“ a potom do ní strčil, až spadla na zem. To už pomáhalo pět kamarádů, kteří začali do Jany kopat a křičet, že ji ukopou k smrti. Jana se svíjela strachy, skučivě naříkala a prosila o milost. Většina ostatních žáků se přidala. Tančili kolem a říčeli vzrušením a rozkoší – i ti nejmírnější a prospěchově nejlepší! Přinejmenším jeden žák však byl hrůzou ohromený, vůbec nechápal co se děje. Viděl jako ve snu, že všichni tančí kolem naříkajícího člověka a v rytmu řvou: „Zabijeme tě, zabijeme tě...“. A život běžel dál. Pouze ta zvláštní ustrašená dívka už nikdy nepřišla do školy. Příští rok, když přišla nová, také trochu zvláštní dívka, se situace opakovala méně extaticky, ale o to vytrvaleji!¹⁵

¹⁴ Kolář, M., Bolest šikanování....., vydavatelství Portál, Praha, 2001, s. 33, ISBN 80-7178-513-X

¹⁵ Kolář, M., Bolest šikanování, vydavatelství Portál, Praha, 2001, s. 34, ISBN 80-7178-513-X

K čemu je nám dobrý tento pohled?

Porozumět šikanování jako závislosti je důležité pro vedení a interpretaci výsledků vyšetřování. Z toho mimo jiné kategoricky vyplývá požadavek, abychom nekonfrontovali oběť s agresorem. Musíme počítat s tím, že mezi nimi existuje nesvobodný vztah, jakýsi skrytý scénář spolupráce. Oběť se chová často bizarním a sebezničujícím způsobem. Může to vypadat, jako by byla s trýzniteli nejlepší kamarád, někdy za nimi běhá jako poslušný pejsek. Jejich příkazy, třeba ani něco odmítla, vykonává jako loutka. To je věc, která celou řadu laiků a odborníků mate. Domnívají se, že když má člověk svobodnou vůli, nemůže ho nikdo donutit, aby dělal něco proti svému přesvědčení. Bezmocnost oběti dokumentuje tento případ.¹⁶

Nedokonaná poprava

Výchovná komise složená ze zástupců jedné střední školy řešila obtížný úkol. Měla rozhodnout o spravedlivých a účinných opatřeních v případě šikany, kdy oběť pouze shodou šťastných okolností nepřišla o život. Byl jí chlapec, kterého spolužáci pověsili na lustr, na dlouhé šále upravené do smyčky. Tato poprava „komunisty“ byla dovedena do krátké ztráty vědomí oběti a s naznačením stangulační rýhy. Vůdce nechali manipulativně ostatní o „popravě“ hlasovat. Rozsudek byl bouřlivě přijat většinou. Exekuce začala potupnou cedulí s nápisem „Komunistovi smrt“, kterou vykonavatelé rozsudku připevnili odsouzenci na záda. Všichni přihlízející sborově řvali a skandovali „Komunistovi smrt“ a další hesla. Potom chlapce vytáhl, tak že musel stát na špičkách, začal „ztrácet“ dech a obličej mu brunátněl. To nestačilo, „kati“ ho ještě povytáhli, až přestal vnímat a ztratil vědomí. „Zábava byla přerušena, někdo mu sundal smyčku z krku. Chlapec se během krátké doby probral.

Tato hrůzostrašná scéna byla vyvrcholením akce, která vznikala během dopoledne. Na poslední hodinu nepřišel z mimořádných důvodů učitel, takže agresori dostali prostor. Průběh dne vypadal následovně.

Ráno rozpoutalo šest agresorů atmosféru vzrušení a „lynčování“. Chlapce nejdříve odvěkli před lavici, kde musel agresorům líbat a čistit boty. Přitom do něj strkali a bouchali.

Během další přestávky mu okolo zápěstí navlékli smyčku, ruku mu drželi na lavici a bodali do ní tužkami. Pak ho píchali špendlíkem do zad.

¹⁶ Kolář, M., *Bolest šikanování.....*, vydavatelství Portál, Praha, 2001, s. 34, ISBN 80-7178-513-X

Poslední hodinu ho znovu třicet minut mlátili. Ve vybičované skupinové náladě byl potom doveden k lavici. Jeden z agresorů mu dal smyčku kolem krku, dva jej drželi, další stál na lavici a přehodil konec šály přes bytelný lustr....

Je neuvěřitelné, že chlapec přišel navzdory této hrůze další den poslušně do školy. Šikanování pokračovalo dál. Teprve následující den se doma zhroutil. Po vyšetřování, které bylo realizováno nezávisle na policii, byly odhaleny následující skutečnosti.

Šikanování probíhalo dlouhodobě, bylo iniciováno šesti žáky, kteří téměř výlučně praktikovali brutální násilí. Agresoři začali svou oběť šikanovat už před prázdninami na brigádě a skončili v listopadu. Během této doby dostal chlapec hned na počátku „deku“. V noci ho vytáhli z postele, hodili na něj přikrývku a surově ho zbili. Průběžně ho zde mlátili a vyhrožovali mu zabitím. Šest hlavních viníků ho například shazovalo z mostu. Drželi ho hlavou dolů a smáli se, že se dole rozplácne.

Od zahájení školního roku do listopadového věšení byl chlapec vystaven četnému fyzickému a psychickému násilí. Byl několikrát surově zmlácen, musel platit svačiny, vícekrát čistit a líbat boty a byl píchán špendlíkem do ramene. Když se chlapec zhroutil, musel být hospitalizován na psychiatrii. Měl panický strach o život, nemohl spát... Strach, že zemře, trval dlouhodobě. V důsledku šikanování a z něho plynoucích zdravotních potíží byl neschopen vojenské služby.

Rodiče agresorů byli výchovnou komisí seznámeni s nejnmutnějšími fakty. Závěr byl jednoznačný. Šest hlavních viníků bylo vyloučeno. Nemohli dokončit studium na původní škole, kromě jiného také proto, že to vyžadovala „záchranná“ léčba těžce nemocné třídní skupiny. Policie vyšetřování nedokončila především proto, že svědek nebyl schopen podstoupit traumatizující výpověď.¹⁷

Nájemný vrah za 200 Kč.

Po nástupu do nové školy Patrik mezi spolužáky nezapadl. Nevzali ho mezi sebe. Zpočátku mírné psychické násilí nabralo rychle na obrátkách.. Po nějaké době nastal ve vývoji šikany nečekaný zvrat. Dva starší spolužáci Karel a Miloš s ním začali hrát krutou hru. Stavěli se do role kamarádů, předstírali, že ho chrání a Patrik jim na to vděčně skočil.

Ve skutečnosti si ho testovali jako manipulovatelného polootroka a zdroj peněz. Jejich náklonnost obnášela i ponižování, urážení a bití oběti. Přesto na nich Patrik visel, měl konečně „kamarády“. Tento nerovnoprávný vztah se pomalu, ale jistě prohluboval.

¹⁷ Kolář, M., Bolest šikanování, vydavatelství Portál, Praha, 2001, s. 59-60, ISBN 80-7178-513-X

Jistotu nadvlády agresorů nad bezmocným objektem ukazuje malá příhoda kolem prázdnin. Patrik měl zakázáno se s Karlem a Milošem stýkat. Nicméně, jeden z nich přišel za ním domů, aby prarodičům oznámil, že jejich vnuk s nimi pojedou na víkend. Když dědeček řekl, že mají jiný program, tak suverénně odvětil: „V žádném případě! Patrik bude poslouchat nás, ne Vás!“

To nejhorší se však odehrálo po prázdninách, hned na začátku školního roku. Povedení kamarádi zatáhli Patrika do trestné činnosti. Nejdříve mu přikázali pod hrozbou zabití, aby rozbil kukátko u bytu jedné známé dívky. Tím ho, dostali ještě pod větší kontrolu. Několik dní poté ho vzali s sebou na loupež v knihovně. Všechny věci, které ukradli si vzali pro sebe, včetně počítače. Patrik neměl nic. Když byli pachatelé vloupání dopadeni, byl Patrik jasným spoluviníkem, který musí nést všechny následky. Zdrčení prarodiče tomu nemohli uvěřit a snažili se rozmluvami s dětmi zjistit, co se stalo. Nakonec došli k názoru, že byl Patrik zmanipulován a trestnou činnost nedělal ze své vlastní vůle. Navíc se situace stále vyhrocovala. Pachatelé měli strach, že Patrik na ně něco „práskne“. Začali mu vyhrožovat. Dokonce požádali jednoho chlapce, aby ho fyzicky zlikvidoval za 200 Kč. Patrik se začal velmi bát. Zhroutil se. Údajně se pokusil třikrát během krátké doby o sebevraždu.

Dědeček spolu s matkou hledali v této situaci pomoc u mnoha lidí a institucí. Obrátili se na ředitele školy, policii, státní zastupitelství, úřady, psychiatra, Fond ohrožených dětí atd. nikde však neuspěli. Ředitel kategoricky prohlásil, že šikana na jejich škole nebyla a není. Dále upozornil na nezvratný fakt, že Patrik kukátko rozbil. K tomu přidal otázku. „Jestliže někdo řekne někomu, aby skočil z okna, tak skočí?“

Všechny autority, které se v případě angažovali, verzi školy přijaly a považují dnes případ za uzavřený. Matka nezvládla výchovu svého syna a svaluje vinu na druhé.

Od té doby se případ stále táhne. Patrikovo rodina porážku nepřijala a otevřela případ v řadě médií, včetně TV Nova. Píše další žádosti o prošetření.

Co k tomu říci, kde je pravda? Na to se nedá snadno odpovědět. Nicméně faktem je, že nikdo případ odborně nešetřil a úředníci přesto stojí jednoznačně na straně školy. Přitom stanovisko ředitele, že na jeho škole šikana není a nebyla, je velmi vratké.¹⁸

Tento vnitřní pohled je významný nejen pro diagnostiku, ale i pro léčbu. Způsob užití metod nápravy souvisí se stupněm závislosti mezi protagonisty šikanování.

¹⁸ Kolář, M., Bolest šikanování, vydavatelství Portál, Praha, 2001, s. 66-67, ISBN 80-7178-513-X

Problém závislosti musí být v centru zájmu rovněž při celkové léčbě skupiny a pro individuální psychoterapii oběti nebo agresora.¹⁹

¹⁹ Kolář, M., Bolest šikanování, vydavatelství Portál, Praha , 2001, s. 35, ISBN 80-7178-513-X

6. Šikanování jako porucha vztahů ve skupině

Posledním pohledem na tento fenomén zla, bez kterého se v praxi neobejdeme, je jeho pochopení jako *onemocnění celé skupiny*. V podstatě jde o to, že šikanování není nikdy pouze záležitostí jednotlivce nebo jen agresora a oběti. Neděje se ve vzduchoprázdnu, ale v kontextu vztahů skupinového organismu, který podlehl infekci. Ve zdravém společenství s fungující imunitou se šikanování nemůže ujmout a růst.

Vztahy při šikaně mají svojí vnitřní dynamiku a svůj zákonitý vývoj. Směřují od zárodečné podoby tzv. *ostrakismu* ke „zralému“ nejvyššímu, pátému stupni. Kdo neporozumí mechanismu proměny zdravé skupiny v nemocnou, ten nemůže šikanování léčit.

Proto se dále pokusím objasnit zákonitosti nákazy a vnitřního vývoje onemocnění skupiny „virem“ šikanování.²⁰

6.1 Pět stupňů onemocnění

Tyto stupně jsou velmi důležité k tomu, aby se mohla léčit celá skupina, která je zasažena „virem“ šikanování. Lze říci, že schéma zachycuje negativní proces, kterým se mrzačí vztahy mezi členy skupiny. Tento chorobný proces je pravým opakem budování komunity, jehož cílem je bezpečné soužití a tvořivý přesah osobních individuálních rozdílů.

Nejhorší podoba šikanování, která je označena jako pátý stupeň, nápadně připomíná fašistickou totalitu, naproti tomu zdravá komunita je evidentně skupinovou demokracií.²¹

První stupeň (zrod ostrakismu)

Mezi pedagogy i rodiči je velmi rozšířená představa, že ke zrodu šikanování jsou zapotřebí zcela výjimečné podmínky, např. přítomnost patologického sadisty a absence kázně. Proto se výskyt šikanování považuje za ojedinělý, pro život normálních žáků bezvýznamný.

²⁰ Kolář, M., Skrytý svět šikanování ve školách, vydavatelství Portál, Praha, 1997, s. 26-27, ISBN 80-7178-123-1

²¹ Kolář, M., Skrytý svět šikanování....., vydavatelství Portál, Praha, 1997, s. 31, ISBN 80-7178-123-1

Myslím si, že šikanování se může objevit téměř v každé skupině. Podmínky k jeho vzniku mohou být totiž zcela běžné a nenápadné. Kázeň v takové skupině bývá dobrá a iniciátoři šikanování nejsou nemocní sadisté, ale obyčejní kluci a holky. Kde se tedy šikanování ve zdánlivě zdravých kolektivech bere?

V každé skupině jsou jednotlivci, kteří jsou nejméně vlivní a oblíbení, tyto jedinci se nacházejí tzv. *na sociometrickém chvostu*. V odborné literatuře se takový jedinec označuje různě, například obětní beránek, černá ovce, outsider apod. Při tradičním způsobu výchovy, která cíleně nepracuje se vztahy mezi žáky, všichni jednotlivci, kteří se dostanou na chvost skupiny, zakoušejí prvky šikanování tzv. *ostrakismus*. Jde o mírné, převážně psychické formy násilí, kdy se okrajový člen necítí dobře – je neoblíbený a neuznávaný. Ostatní ho více či méně odmítají, nebaví se s ním, pomlouvají ho, spřádají proti němu intriky, dělají na jeho účet „drobné legrácky“ apod. Tato situace je již zárodečnou podobou šikanování a obsahuje riziko dalšího negativního vývoje.²²

Druhý stupeň (fyzická agrese a přitvrzování manipulace)

Ostrakismus může přerůst do dalšího stádia. Důvodů bývá více, dvě části příčiny se nezřídka vzájemně podmiňují:

1. V náročných situacích, kdy ve skupině stoupá napětí, začnou ostrakizovaní žáci instinktivně sloužit jako jeho ventil. Spolužáci se na nich odreagovávají od svých nepříjemných pocitů, které pramení například z očekávání těžké písemné práce, z konfliktů s učitelem, nebo prostě jen z toho, že chození do školy je obtěžuje.

Jedna oběť to vystihla velmi trefně: „Prodělal jsem klasický týden. Čím více dní byli ve škole, tím víc si potřebovali na mně vylepšovat náladu. Těšili se, že mě „zmasírujou!“

V tuto chvíli se manipulace začíná přirostávat a objevuje se zprvu ponejvíce subtilní fyzická agrese.

2. V podmínkách, kdy žáci spolu tráví hodně času a mohou vytvářet hlubší vztahy (např. na brigádě, na horách apod.). Proto, aby „přežili“ šedivé dny nutkavě vymýšlejí a většinou rychle přitvrzují „zábavu“ na úkor nejzranitelnějšího spolužáka.

²² Kolář, M., Skrytý svět šikanování....., vydavatelství Portál, Praha, 1997, s. 32, ISBN 80-7178-123-1

3. V jedné třídě se sejde několik výrazně agresivních asociálních jedinců a v rámci své „přirozenosti“ od samého počátku používají násilí pro uspokojování svých potřeb.

To jak chutná zážitek a moc, když agresor bije a týrá někoho slabého a ustrašeného, může vyvolat u disponovaných jedinců prolomení posledních zábran, oni potom začínají své agresivní chování opakovat. Nepříznivé je, když násilí začne praktikovat vůdce a hvězda skupiny jako „úlevnou“ zábavu nebo prostě jen pro obveselení sebe a okruhu svých obdivovatelů.

Jak bude vypadat další vývoj tohoto ranného onemocnění?

V případě, že ve skupině existuje soudržnost, kamarádské vztahy a převažují pozitivní morální hodnoty, kdy žáci mají zásadně negativní postoje k násilí a ubližování slabším, pokusy o šikánování neuspějí.

Ovšem vytvořit pedagogickým působením takovou ideální skupinu nějakou chvíli trvá. V žádném případě se nemůžeme spoléhat na to, že by vznikla sama. Jakmile se skupina ponechá sama sobě, automaticky nastupuje převažující lidská strategie, skrýt vlastní strach a zároveň využít strachu druhého, který pracuje v neprospěch komunity.

Jestliže je imunita vůči šikaně nějakým způsobem oslabena, je šikana trpěna. Při souhře dalších okolností může růst do pokročilých stupňů skupinové destrukce.²³

Třetí stupeň (klíčový moment – vytvoření jádra)

Jestliže se nepostaví bytelná zeď přitvrzeným manipulacím a počáteční fyzické agresí jednotlivců, tak se často utvoří skupina agresorů, „úderné jádro“. Tito šířitelé „viru“ začnou spolupracovat a systematicky šikanovat nejvhodnější oběti. Na počátku jsou jejich oběťmi ti, kteří jsou už ověřeným objektem ostrakizování. Jedná se o žáky, kteří jsou v hierarchii na nejnižším stupni, jsou to ti „slabí“.

V tomto klíčovém momentu se rozhoduje, zda se počáteční stádium přehoupne do stádia pokročilého. Skupina je již v hrubých obrysech rozdělena na podskupiny a „kliky“, které podle svého charakteru různými způsoby bojují o vliv. Jestliže se neutvoří silná pozitivní podskupina, která bude alespoň rovnocenným partnerem ve vlivu a popularitě svých členů podskupině tyranů, tažení tyranů může nerušeně pokračovat.

²³ Kolář, M., Skrytý svět šikánování....., nakladatelství portál, Praha, 1997, s. 32, ISBN 80-7178-123-1

Někdy se stane, že křehká rovnováha mezi dvěma nejsilnějšími podskupinami a násilí se dočasně zastaví. Lehce však může dojít ke zvrtnutí, například po příchodu dalšího agresora nebo „typické“ oběti převedené z jiné školy.

Bohužel se silné podskupiny charakterové slušných žáků nevyskytují příliš často. Navíc jejich členové mají nevýhodnou pozici vůči agresorům, kteří nedodržují pravidla. Charakterově slušný žák nejen respektuje pravidla, ale cítí zákon nejvyšší a to ten, že se „nebonzuje“. Takto vlastně nepřímou umožňuje bujení choroby.²⁴

Čtvrtý stupeň (většina přijímá normy agresorů)

Pokud se ve skupině nevyskytuje silná pozitivní podskupina, tak činnost jádra agresorů může nerušeně pokračovat a přinese i plody. Normy agresorů jsou přijaty většinou a stanou se nepsaným zákonem. V této době získá neformální tlak ke konformitě dynamiku a málokdo se mu dokáže postavit. Následkem toho dojde ve skupině k šokující proměně. U členů „virem“ přemožené skupiny dochází k vytvoření jakési alternativní identity, která je zcela poplatná, normám vůdců. Prakticky dojde k tomu, že co hlásají pedagogové, zcela ustupuje do pozadí. I mírní a ukáznění žáci se začnou chovat krutě – aktivně se účastní týrání spolužáka a přitom prožívají uspokojení.²⁵

Pátý stupeň (totalita nebo dokonalá šikana)

V tomto posledním stupni se zhoubný proces neobejde bez radikální pomoci zvenčí. V něm jsou normy agresorů přijaty nebo respektovány všemi, nebo téměř všemi členy skupiny a dojde k plnému nastolení totalitní ideologie šikanování, tzv. stádia vykořisťování. Žáci se rozdělí na dvě skupiny. V jedné jsou vykořisťovatelé a v té druhé vykořisťovaní. Vykořisťovatelé se považují za „nadhli“, kteří mohou své „podhli“ různými druhy vykořisťovat. Dělá jim dobře, když jim mohou brát peníze, ponižovat je, způsobovat jim bolest, znásilňovat je všemi způsoby, a oni nejsou schopni se bránit. Tito „nadhli“ využívají na svých obětech vše co může být využitelné, od materiálních věcí, po jejich tělo, city, rozumové schopnosti, školní znalosti apod. Bohužel čas pomáhá agresorům při zdokonalování a nárůstu násilí. Trýznitelé ztrácejí

²⁴ Kolář, M., Skrytý svět šikanování....., vydavatelství Portál, Praha, 1997, s. 35, ISBN 80-7178-123-1

²⁵ Kolář, M., Skrytý svět šikanování....., vydavatelství Portál, Praha, 1997, s. 36, ISBN 80-7178-123-1

i ty poslední zbytky zábran, smysl pro realitu a mají nutkání stále opakovat násilí. V malé skupině začíná vítězit zlo, které se nápadně podobá fašismu s jeho ideologií pánů a otroků.

Lhostejní k násilí začínají být i ti, kteří s tímto chováním a jednáním agresorů vůči „otrokům“ nesouhlasili. Tomuto násilí přihlížejí a pozorují situaci, případně se stále více aktivně zapojují do týrání, nebo už také samostatně šikanují!

Brutální násilí začínají všichni považovat za normální, dokonce za výbornou zábavu. Zbytky lidskosti jsou potlačeny, vytěsněny alternativní identitou, přijímající ideologii násilí, v níž není místa pro soucit s utrpením a kde zcela chybí pocit viny. Otroci jsou stále více závislejší na agresorech a ochotnější se jim podřídit. Jejich utrpení se čím dál více stává neúnosnější a řeší ho únikem do nemoci, neomluvenou absencí, odchodem ze školy, pokusem o sebevraždu nebo se zhroutí. Někdy se v důsledku brutálního fyzického násilí a následného těžkého zranění šikanování provalí.

Prorůstání parastruktury do oficiální školní struktury je poslední metou k absolutnímu vítězství šikanování. Tento poslední nejvyšší stupeň „dokonalosti“ je spíše typický pro šikanu ve věznicích, vojenském prostředí a výchovných ústavech pro mládež. V mírnější podobě se však může objevovat i na školách.²⁶

Proč je při léčbě znalost těchto vývojových stupňů důležitá?

Znalost těchto vývojových stupňů šikany nám napomáhá respektovat stupně obtížnosti při léčbě, diferencovat pomoc a promyšleně volit diagnostické a terapeutické postupy.

Je veliký rozdíl při léčbě a vyšetřování u počátečního (tj. prvního, druhého a třetího stádia) a u pokročilého (tj. čtvrtého a pátého stádia) onemocnění skupiny. Tato celková účinná pomoc při léčbě šikanování musí umět přísně rozlišit základní stádia tohoto onemocnění. Pokud bychom tyto stupně neznali, tak by naše snaha pomoci byla zbytečná.²⁷

²⁶ Kolář, M., Skrytý svět šikanování....., vydavatelství Portál, Praha 1997, s. 37

²⁷ Kolář, M., skrytý svět šikanování....., vydavatelství Portál, Praha 1997, s. 44

6.2 Můžeme psycho teror zařadit mezi šikanu

Krutost psychického násilí si v ničem nezadá s nejbrutálnější fyzickou agresí. Oběti se hroučí, pokouší se o sebevraždu apod. Problém je v tom, že se psychické šikanování dá dobře maskovat a obtížně se dokazuje motiv ublížit oběti. Existují agresoři, kteří jsou v tomto druhu „umělci“, mučí s úsměvem, v kamarádském převleku a míří na nejcitlivější místa jejich terče.

Nezřídka to bývají již několikrát zmíněné sociometrické hvězdy, které obratně dokáží manipulovat s míněním celé třídy. Bohužel jim vstříc vycházejí i učitelé a místo jejich zastavení v těchto jejich brutálních hrátkách je ještě podporují. Kdo by přeci chtěl věřit, že nejlepší, nejspolehlivější a nejoblíbenější žák by byl schopen těchto hrůzných činů? Je jednodušší věřit, že si za to může ten žák, který má špatné výsledky ve škole, komunikace s ním není, tak jednoduchá, v kolektivu žáků a učitelů nepatří mezi oblíbence.²⁸

²⁸ Kolář, M., Bolest šikanování....., vydavatelství Portál, Praha, 2001, s. 45, ISBN 80-7178-513-X

7. Co víme o agresorech

Mnozí si klademe otázky typu: „*Jaké jsou děti, které šikánují své vrstevníky? Jaké mají vlastnosti, z jakého prostředí pocházejí, jak se staly takovými, jakými jsou? Podle čeho je můžeme rozpoznat od ostatních? A co od nich můžeme čekat v budoucnosti až dospějí?*“²⁹

Pokud jde o fyzickou stránku, není těžké uhodnout, že se většinou jedná o nadprůměrně tělesně zdatné jedince, silné a obratné, a to zvláště pokud jde o chlapce. To samozřejmě nemusí být pravidlem. Bylo by omylem podezírat všechny tělesně silné jedince ze sklonu šikanovat. Velká většina zdatných dětí je negativní, respektive průměrná, to znamená, že se nedopouštějí agrese ani častěji, ani méně často.

Intelligence spojená s bezohledností a krutostí může vytvářet nedostatek tělesné síly. Agresor může pro svůj záměr získat skupinu, proti jejíž převaze je oběť bezmocná. Může dokonce šikanu vymyslet a zorganizovat, aniž by se sám oběti dotkl.

Někteří psychologové hovoří o tom, že pokud jde o duševní vlastnosti, je třeba vyvrátit dosti rozšířený omyl, že totiž typický agresor si šikanou „kompenzuje mindrák“, že je navenek, tvrdý právě proto, že trpí pocity méněcennosti, závidí svým druhům úspěchy ve školní práci, že se cítí nešťastný a lze mu pomoci, jestliže porozumíme právě této nebo nějaké jiné jeho skryté bolesti.

Takových agresorů je nejvýše pětina. Výzkumy opakovaně ukázaly, že agresor má sice v průměru o něco horší prospěch než ostatní děti, ale to však nebývá příčinnou jeho násilnictví. Šikany se většinou dopouštějí sebejistí, neúzkostní chlapci a děvčata bez těch problémů, které bychom u nich rádi našli. A jejich ranný duševní vývoj byl poškozen nevhodnou výchovou.

Každý agresor se snaží být dominantní, prosadit se a ovládat ostatní. Typická je pro ně, také urážlivost a skoro za vším vidí agresi mířenou proti své osobě, byť to není pravda. Ublížovat ostatním jim přináší radost a příjemné pocity.³⁰

Jaké jsou další motivy, které vedou agresora k šikanování?

- 1. Motiv upoutání pozornosti** - Agresor se velmi rád předvádí, neboť může být středem pozornosti a po tom právě touží. Rád získává obdiv a přízeň spolužáků.
- 2. Motiv zabíjení nudy** - Agresor se snaží zahnat nudu šikanováním, které mu přináší

²⁹ Říčan, P., Agresivita a šikana mezi dětmi, vydavatelství Portál, Praha 1995, s. 31

³⁰ Říčan, P., Agresivita a šikana mezi dětmi....., vydavatelství Portál, Praha 1995, s. 32

vzrušení a poskytuje mu podněty, které ucítí skrz svou „hroší kůži“. Zde nachází, to, co ho skutečně baví.

3. **Motiv „Mengeleho“** - V agresorovi se probouzí „badatel“, který chce nalézt tajemství člověka. Třeba tím, že zkouší co vydrží.
4. **Motiv žárlivosti** - Zde žáci závidí jinému žáku jeho studijní výsledky a oblíbenost u pedagogů a tak se mu mstí.
5. **Motiv prevence** - Bývalá oběť má strach z šikanování v novém prostředí a tak začíná sám šikanovat nebo se k agresorovi přidává.
6. **Motiv vykonat něco velkého** - Někteří agresoři nevynikají svými dobrými školními výsledky. Šikanou si však dokazují, že jsou schopni výsledků.

Většina osobnosti agresorů jsou duchovně a mravně nezralé. Tato souvislost je možná vidět s častým výskytem těžké citové deprese nebo alespoň subdeprivace v rodině či náhradní rodinné výchově. Tito agresoři měli společnou nenasytlost a touhu po moci a jejich neschopnost tvůrčí spolupráce.³¹

Z praktického diagnosticko-nápravného hlediska existují tři typy agresorů - iniciátorů šikany.

Typ první

Tento typ je hrubý primitivní impulzivní, se silným energetickým přetlakem, kázeňskými problémy tzn., že mají narušený vztah k autoritě, někdy se zapojují do gangů, které páchají trestnou činností.

Vnější forma šikanování - Agresor šikanuje masivně, tvrdě a nelítostně, vyžaduje absolutní poslušnost, šikanování používá cíleně k zastrašování ostatních.

Specifika rodinné výchovy - Častý výskyt agrese a brutalita rodičů – jako by agresoři násilí vraceli nebo napodobovali.

Druhý typ

Tento typ je velmi slušný, kultivovaný, narcisticky šlechtěný, sevřený, zvýšeně úzkostlivý, někdy i se sadistickými tendencemi v sexuálním smyslu.

Vnější forma šikanování - Násilí a mučení je cílené a rafinované, vše se děje spíše ve skrytu, bez svědků.

³¹ Kolář, M., Bolest šikanování....., vydavatelství Portál, Praha, 2001, s. 85-86, ISBN 80-7178-513-X

Specifika rodinné výchovy - Časté uplatňování důsledného a náročného přístupu, někdy až vojenského drilu bez lásky.

Třetí typ

Je „srandista“, optimistický, dobrodružný se značnou sebedůvěrou, výmluvný, nezřídka oblíbený a vlivný.

Vnější forma šikanování - Šikanuje pro pobavení sebe i ostatních. Je zde patrná snaha zdůraznit „humor“ a „zábavné“ stránky.

Specifika rodinné výchovy - Zde nejsou zaznamenány významnější specifika. Pouze v obecnější rovině je přítomna citová subdeprivace a absence duchovních a mravních hodnot v rodině.³²

Zvláštním typem je „nohsled“ agresora, který není iniciativní při napadení oběti, ale připojí se z konformity – a nejednou ze strachu, že by se jinak sám mohl stát obětí.

7.1 Jací jsou a z jakého prostředí agresori pocházejí

Někteří myslitelé se shodují, že sklon k agresivnímu jednání se vytváří již v předškolním věku a podle některých autorů již v prvních letech života. Velkou roli samozřejmě hrají temperamentové dispozice, zejména se jedná o vznětlivost, impulsivitu a menší citlivost k možným následkům jednání.

Většina lidí si myslí, že agresori nejsou normální nebo to jsou těžce nemocní lidé. Ale opak je pravdou. V drtivé většině to nejsou nemocní sadističtí psychopati, ale jsou „pouze“ mimořádně egoističtí a egocentričtí. Agrese a krutost, která je v nějaké míře v každém člověku, proto nemá větší zábrany k bujení a je plně k dispozici jejich „kojeneckému charakteru“. Nejde tedy o problém psychopatologie, ale o problém duchovního rozměru člověka a jeho morálky.

Tyto vlastnosti však sami o sobě nevedou k agresivitě. Musí k nim přistoupit určitý způsob výchovy, respektive zacházení s dítětem. Patrně nejvíce dítě poškodí nedostatek vřelého zájmu, citový chlad, ponižování, lhostejnost až nepřátelství, prudké výbuchy negativních citů nebo dokonce nenávisť. K tomu často přistupuje fyzické a psychické násilí: bití, kruté tělesné tresty, nadávky, ponižování.

³² Kolář, M., Skrytý svět šikanování....., vydavatelství Portál, Praha, 1997, s. 55-56, ISBN 80-7178-123-1

Třetí rozhodující „ingrediencí“ je tolerance k násilí, jehož se dítě dopouští vůči vrstevníkům ve škole, na hřišti nebo vůči sourozencům. Samozřejmě velmi negativní je také podpora a pochvala rodičů za násilné chování jejich dítěte vůči jinému. Výchovné prostředky typu musíš mít ostré lokty, urvi co můžeš, zadarmo ti nikdo nic nedá! Toto bývá ohodnoceno jako velmi negativní ze strany rodičů a vede k výchově malého dravce.

7.2 Reakce agresorů při jejich odhalení

Usvědčení i ti neusvědčení agresori samozřejmě své chování vůči svým oběťm popírají. Záměrně a promyšleně lžou a pod vlivem sebeklamu překrucují fakta. Jednou z velmi běžných variant bývá to, že agresor promění role a celou situaci otočí. Toto lhaní a překrucování pravdy při počátečních a mírných formách šikanování je možné překonat s pomocí svědků a dodržováním doporučené strategie a taktiky při vyšetřování. Pokud ovšem lhaní agresorů podporují i ostatní členové skupiny, tak je velmi těžké jejich lži odhalit a nejednou i nemožné prokázat. Někteří agresori mají z dřívějších neúspěšných vyšetřování zkušenosti a natrénovanou brilantní pohotovost k pružnému lhaní. Velkou a zásadní chybou ve vyšetřování je přímé a bezprostřední vyšetřování agresorů a následující konfrontace s jejich oběťmi. U pokročilých šikan může mít špatné vyšetřování katastrofální důsledky. Pedagog může svým neodborným vyšetřováním nepravých svědků vážně ohrozit oběť a to dokonce i na životě.

7.3 Jaké jsou oběti šikanování

Charakteristika oběti šikanování je obtížnější než zachycení charakteristiky agresora. Výběr oběti bývá velmi rozmanitý. Navíc někdy není důležitá jaká je oběť, její výběr je naprosto nahodilý. Oběť se může stát každé dítě.

Přesto na školách existují „typické“ oběti, které bývají opakovaně šikanované. V žádném případě nemůžeme říct, že by se mělo jednat o defektní jedince. Tyto děti jsou pouze nejslabší ze slabých. To znamená, že neumí skrývat strach a využívat strachu druhých.

Nejsilnějším magnetem pro agresory jsou oběti, na kterých je příliš viditelná jejich bojácnost. Důležitá je i jejich vrozená „slabá“ reaktivita v zátěžových situacích. Kdy na rozdíl od agresorů ve střetech ztrácejí hlavu, propadají panice, hrůze, malomyslnosti, výčitkám svědomí, přílišné sebekritičnosti atd. Tito žáci, kteří přitahují násilí nemusí být vždy fyzicky slabí a nemusí mít žádný tělesný handicap. Zpravidla však bývají méně zdatní než agresori.

Někdy se obětí může stát chlapec, který je fyzicky velmi zdatný, ale po psychické stránce je zcela bezbranný. Jakýkoliv náznak agrese nebo měření sil ho viditelně vystraší, nedokáže se vzepřít ústrkům, i když jeho chování k dospělým se nejeví jako bojácné, často může být snaživé až vtíravé, někdy i halasné. U pedagogů může vyvolávat nevoli a někdy i nepřiměřenou přísnost. Potom lehce přehlédnou jeho nejistotu a volání o pomoc.

Ovšem existuje charakteristika „typické“ oběti, u kterých je riziko šikanování vyšší. Oběti bývají často nějakým způsobem oslabené, mohou mít tělesný či psychický handicap, případně nesplňují normy skupiny nebo jsou v menšině. Agresori doslova „větří“ oslabení své oběti.

Z psychického hlediska nesmíme opomenout např. opoždění duševního vývoje oběti. Jestliže se mentální postižení projevuje dezorientací v sociálních vztazích, naivitou, těžkopádností, závislostí a zvýšenou sugestivitou, je velká pravděpodobnost, že takovýto žák bude zesměšňován, ponižován a později tvrdě šikanován. Takovýto typ žáků se samozřejmě vyskytuje na všech typech škol.

Oslabení, která obnažují dítě pro agresi „silných“, je celá řada. Například se může jednat depresivní stav nebo vyčerpání po dlouhodobé nemoci, ale i o nízký sociometrický status rodičů.³³

Typologie obětí

Pro praktické potřeby prevence je vhodné vědět něco o podskupinách a typech obětí. Podle předcházejících poznatků existují:

1. oběti „**slabé**“ s tělesným a psychickým handicapem,
2. oběti „**silné**“ a nahodilé
3. oběti „**deviantní**“ a nekonformní
4. šikanovaní žáci s životním scénářem oběti

³³ Kolář, M., Bolest šikanování....., vydavatelství Portál, Praha, 2001, s. 89, ISBN 80-7178-513-X

Dále rozlišujeme oběti, které nemají ani jednoho kamaráda a jsou zcela izolované a oběti, které mají alespoň jeden pozitivní opětovaný vztah.

Ovšem zjistit agresora může být obtížné, neboť oběti mohou být velmi slušní žáci s dobrým prospěchem, ale oběti se také mohou stát vyhlášení darebáci a provokatéři. Zde je rozpletení problému, kdo koho napadl, kdo koho týral, velmi obtížné. Aby nebylo zmatků málo, stává se také, že oběť je současně agresorem. V každém případě by se pedagog měl držet jasného pravidla: ***Žádný žák nesmí být týrán!***³⁴

To jak zamotaná může skutečnost být, ilustruje následující případ.

Oběť provokatér

Sedmák Petr měl doma spartánskou výchovu. Žádné sentimenty, něha nebo mazlení. Za každou maličkost dostal tvrdý výprask. Později se ukázalo, že chlapec tresty vyhledává. Páchal různé nepravosti tak, aby byl vždy přistižen. Když nedostával lásku, tak si alespoň vynutil pozornost v negativním smyslu. Určitě je to lepší než být „vzduch“. Stal se závislým na „kopancích“ rodičů.

Při jednom vážném přestupku ho matka zbila obzvláště tvrdě. Druhý den ve škole omdlel. Když se probрал, točila se mu hlava, zvracel, viděl před očima bílé světlo. Byl poslán na pět dní do nemocnice. Diagnóza zněla: lehký otřes mozku. Svě rigidní schéma z rodiny, jak získat „láskyplnou“ pozornost, aplikoval s úspěchem i ve škole. Platil tu všeobecně za pěkné kvítko a provokatéra. Na první pohled se zdálo, že se pohybuje ve vztazích se svými kamarády, podobnými kvítky, jako ryba ve vodě, stále ve výtečné náladě. Po nějaké době se jim doma ztratily peníze. Petr se okamžitě přiznal, avšak tvrdil, že je ukradl proto, že musí kupovat cigarety spolužákům. Při rozhovoru s psychologem bylo zjištěno, že peníze vzal nezávisle na šikaně. Doma je vzal již několikrát. Připustil však, že mu někteří kluci brali cigarety násilím. Jeden ho vzal například pod krkem a hodil ho na stěnu a poručil mu, aby „navalil“ cigarety.

Vyšetřováním svědků se ukázaly podivné věci. Kamarádi, které Petr označil jako své nejlepší, se k němu chovali poněkud „macešsky“, i když vezmeme v úvahu jeho potvrzené provokativní chování.

Společnou „notu“ tohoto zvláštního vztahu vyjádřili spolužáci jednoduše. „Kamarádi Petra mlátí a mají z toho srandu. Strašně se jim líbí, že zčervená jako

³⁴ Kolář, M., *Bolest šikanování.....*, vydavatelství Portál, Praha, 2001, s. 89, ISBN 80-7178-513-X

krocán a potom brečí jako hejkal.“ Uvádím ukázky jejich „náklonnosti“ podle výpovědi svědků:

- Společně ho chytanou a lehce ho bouchají do zad. Postupně rány přitvrzují a nakonec ho shodí na zem a kopou do něj. On se začne svíjet a brečí. Pak se zvedne a jde do lavice a v pláči pokračuje.
- Položí ho na zem, dva ho drží a lechtají ho, dávají mu „pigbelky“. Jindy mu vyhrnou triko a házejí pětikorunou na břicho. On potom strašně brečí.
- Někdo z kamarádů do něj strčí. Petr se rozčílí a také do něj strčí. V tu chvíli dostane pořádnou facku a rozbrečí se.

Bití od jeho nejlepších kamarádů Petrovi však vůbec nebrání v tom, aby za nimi lezl jako ocásek a dál je častoval vtípkami: „Vylešti si popelníky, santusáku, diskofile...“ A hra se opakuje... Opět zčervená jako „krocán“ a pláče jako „hejkal“.³⁵

Zde bych se ráda pozastavila a věnovala alespoň krátkou poznámku problematice obětí – provokatérů. Ve všech případech šikany tvrdí agresori, že byli provokováni. Ovšem v drtivé většině to není pravda. V případě, že se opravdu jedná o oběť – provokatéra, samotné označení nestačí. Výroky typu „Je to provokatér, sám si za to může“ nic neřeší. Tento bludný kruh je nutné přerušit a týrání zastavit.

7.4 Podpora autority učitele

Problém autority v našem školství je tak zásadní a významný, že se nad ním musíme zamyslet.

Je obecně známo, že na autoritě učitele se podílí také feminizace školství a celkově problematická úroveň práce učitelů, kteří mají omezenou schopnost získat si u dětí autoritu. Zvýšení, resp. obnovení autority učitele a školy jako celku je nezbytnou podmínkou toho, aby škola plnila své poslání a samozřejmě i toho, aby se vypořádala se šikanou. Dokud si učitel musí nechat líbit od asociálních dětí otevřené urážky a nejednou musí být rád, že nedostane přes ústa, lze těžko mluvit o tom, jak má chránit slušné děti před rváči, oběti před agresory.

Hlavním „nástrojem“ pedagoga při ovlivňování skupiny a jednotlivců je jeho vlastní osobnost. Ta musí být v pořádku, je velmi důležité, aby pedagog rozuměl sám sobě a znal své možnosti. Pokud tomu tak není, potom nevyhnutelně na svých

³⁵ Kolář, M., *Bolest šikanování*, vydavatelství Portál, Praha, 2001, s. 90

svěřencích a celé skupině páchá škody. Takových závažných nedostatků může být celá řada: od morální nezralosti, přes absenci, nadání pro pedagogickou práci až po výraznou patologii. Zhoubné důsledky vzhledem k šikanování měly zejména nedostatky v oblasti motivace a mravnosti.

V některých případech se můžeme setkat s pedagogy, kteří mají silnou motivaci ke své práci, ale tato motivace je bohužel značně pochybná. Jejich zájem spíše směřoval k potřebě moci, potřebě stavět se do role významné autority, která může ovládat, přikazovat, manipulovat a trestat, také mají velkou potřebu se cítit nadřazení a to fyzicky, duševně – intelektově a morálně. Tito pedagogové zřejmě trpí malou sebedůvěrou až pocitem méněcennosti a jejich motivace byla totožná s motivací iniciátorů šikanování. Takovýto pedagog nepřímo, ale účinně podporoval ducha šikanování. Nevědomou šikanu podporovali i nevyzrálí pedagogové, kteří byli spíše uzavřeni sami v sobě, ve svých potřebách a problémech. Nedokázali ve své třídě vytvořit atmosféru náklonnosti, vcítění, soucitu a hlavně porozumění. Také jim velmi často chyběla schopnost vidět trápení slabých či šikanovaných žáků. Přehlíželi krajně podezřelé okolnosti a paradoxně oceňovali „subtilní“ agresi silných žáků vůči outsiderům.³⁶

7.5 Hierarchicko-autoritativní styl

Stává se, že pedagogové jsou postaveni před hotovou věc. Do své péče dostanou skupinu, kterou neznají a ve které začíná šikana bujet nebo již bují. To jak si s tímto problémem pedagog poradí záleží jen na něm samotném. Základní překážkou úspěšné prevence šikany je tradiční způsob práce, který pedagogům umožňuje účinně proti šikanování zasáhnout. Jde o převažující způsob řízení vztahů mezi pedagogem a žáky, které můžeme nazvat hierarchicko-autoritativní. Zde pedagog usiluje o svůj vliv z pozice nadřazené autority proti celé třídě. K tomu se snaží využít své přirozené převahy. Spoléhá pouze na své schopnosti, názory a postřehy. Skupinu žáků řídí sám a převažuje zde jednostranná komunikace, je zde opomíjena spolupráce mezi žáky. Se spoluúčastí žáků na dotváření formy a obsahu výuky se nepočítá.

Tento hierarchicko-autoritativní styl nevyužívá potenciálu vzájemných vztahů a interakce mezi žáky, nechává ladem a náhodě síly skupinové dynamiky. Pro tento

³⁶ Kolář, M., Bolest šikanování....., vydavatelství Portál, Praha, 2001, s 91, ISBN 80-7178-513-X

způsob práce je velmi důležité, aby byl pedagog silná a energická osobnost, která dokáže spolehlivě nastolit vnější kázeň, bez níž by výuka nebyla možná.

Hierarchicko-autoritativní styl má vzhledem k šikanování velká rizika:

- Nepracuje systematicky se zpětnými informacemi od jednotlivých žáků, nesměruje k sebeuvědomění a sebepoznání skupiny jako živého organismu, a tudíž nedokáže reflektovat „infekci“ a chybné kroky. Nárůst pedagogických omylů vede k deprivaci potřeb skupiny jako celku, což vytváří příznivý terén pro sebestrukci v podobě šikanování.
- Podporuje vznik táborů „my“ a „vy“. Při rozdělení třídy na skupiny, které si navzájem nedůvěřují, snáze zakořeňují pravidla šikany. Jako přirozené se potom jeví požadavky kontroly komunikace agresory. Nesmí se nic vynášet a platí. „Když to řekneš učiteli, jsi bonzák.“
- Vede k vytvoření legální sociální struktury, kterou žáci nepřijmou za svou, je pro ně cizí a nezajímavá. To pochopitelně podceňuje snahu hledat a budovat vlastní přijatelnou parastrukturu. Zákonitě dojde k rozporu mezi formální a neformální strukturou skupiny. To znamená, že je velká vzdálenost mezi normami, hodnotami a postoji, které preferuje pedagog a normami, hodnotami a postoji, které upřednostňuje většina žáků. Taková situace brání pedagogovi poznat skrytý život ve skupině a nedovoluje mu, aby ho významnějším způsobem utvářel. Pedagog sice dosáhne vnější kázně, ale neví nic o bezpráví a násilí uvnitř. Nedokáže zajistit bezpečí a spravedlnost ve chvílích, kdy není přítomen.³⁷

Pedagog je pouze člověk

Může se stát, že v boji, který pedagog s žáky vede vychází jakoby vstříc „silným“ žákům. Toto jeho jednání je však často neúmyslné. Pouze se snaží s nimi vyjít vstříc, aby si udržel pozici autority a moc, kterou tolik potřebuje pro kvalitní výuku. Toto je vždy na úkor „slabých“ žáků, které ostatní přezírají a posmívají se jim.

Pedagog musí spoléhat pouze na svoji vlastní sílu, kdy má samozřejmě strach z konfliktů s agresory před třídou. Tento jeho strach je oprávněný, neboť ho nikdo nepodpoří a je si vědom, že může dojít ke ztrátě autority před třídou. Pokud se mu

³⁷ Kolář, M., Skrytý svět šikanování....., vydavatelství Portál, Praha, 2001, s. 62-63, ISBN 80-7178-123-1

ve třídě sejde několik značně problémových žáků, tak se střetům nevyhne a většinou dochází k prolomení vnější autority. Jelikož se bojí s tímto problémem svěřit kolegům, neboť by ho mohli považovat za neschopného, tak se agresivita ve třídě stupňuje.

Samozřejmě si můžeme domyslet, jak se v nepřítomnosti pedagoga chovají agresori vůči slabším žákům.

Zde uvádím příklad toho, že i pedagog se může pod tíhou chování agresorů zhroutit.³⁸

Rozbiju ti na cucky tu starou škodovku

Chlapec přišel pozdě na hodinu. Učitel ho napomenul, čímž spustil lavinu nadávek a výhrůžek z úst svého svěřence, který tvrdil, že mu rozbije na cucky tu jeho starou škodovku. Celá třída se bavila. Pedagog nikoliv. Byl paralyzován, žáka po chvíli vykázal za dveře a přešel to. Při dalších hodinách mu žák nakreslil na záda ženské přirození, házel po něm slupky od banánů, střefoval se mu křídou do hlavy, chodil po třídě a srážel spolužákům věci z lavice, lámal jim tužky, trhal knihy a vyhazoval je z okna. Jednou dokonce přinesl do třídy cihlu a házel ji po třídě.

Musím podotknout, že neselhal pouze tento pedagog, ale i několik dalších. Třída byla nezvladatelná, protože v ní bylo koncentrováno příliš mnoho žáků s vážně narušeným vztahem k autoritě. Nikdo se však o své potíže nepodělil. Po výbuchu a provalení šikanování odkrylo vyšetřování i limity tradičního pedagogického stylu.³⁹

7.6 Posílení demokracie ve třídě a ve škole

Výchova dětí k demokracii není jen záležitostí výuky ve speciálním předmětu. Jde především o styl jednání učitele s dětmi a s jejich rodiči a to pokud jde o děti, tak hned od prvního ročníku.

Zde jsou hlavní zásady:

- *Ptát se dětí na jejich názory a přání*, trpělivě a s respektem jim naslouchat, diskutovat s nimi, vysvětlovat, co jde a co a proč nejde. Každý nesouhlas vítat jako příležitost k tomu předvést toleranci k odlišným názorům, jež je základem demokracie. Mají-li děti pravdu, být připraven uznat vlastní chybu a podle potřeby se jim omluvit.

³⁸ Kolář, M., *Skrytý svět šikanování ve školách*, vydavatelství Portál, Praha 1997, s 63, ISBN 80-7178-123-1

³⁹ Kolář, M., *Skrytý svět šikanování ve školách*, vydavatelství Portál, Praha 1997, s 64, ISBN 80-7178-123-1

- *Dávat dětské skupině, zvláště třídě jako celku, při vhodných příležitostech možnost volby: kam se půjde na procházku, která pohádka se bude vyprávět, která hra se bude hrát atd.*

Nabídnuté možnosti budou v prvních ročnících většinou rovnocenné a dětská volba víceméně náhodná, důležitý však je sám fakt volby a to, že vůle většiny rozhodne. Základní demokratická procedura sčítání hlasů se může nacvičovat od prvního ročníku.

- *Pěstovat žákovskou samosprávu v rámci školy i v rámci jednotlivých tříd.*

Vyhledávat příležitosti, kdy se může tato samospráva uplatnit, aby se děti učily vstupovat do role autority a jednat jako zástupci skupiny s vyšší autoritou, která se s nimi radí a povzbuzuje jejich iniciativu. Pro pedagogy je pohodlnější „vládnout“ bez velkého diskutování s dětmi, žákovské samosprávy proto hrají jen malou roli – pokud vůbec nějakou. To je však živná půda pro vznik neformálních, pro učitele méně přehledných struktur vlivu ve třídě s tendencí ke hře na mafii. Spontánní organizace dětských skupin není většinou demokratická. Na některých základních školách, zejména výběrových, však už vznikají demokratické žákovské organizace, které se snaží ovlivňovat i chod školy, pochopitelně ne vždy šťastně.

- *Otevřeně informovat rodiče o problémech školy i o nepříjemných událostech, o chybách, ke kterým došlo. To je cesta k důvěře, někdy nepříjemná, ale nutná. O nebezpečí šikany mají být rodiče informováni co nejdříve, pokud možno již při nástupu dětí do prvních ročníků. Má jim být řečeno zhruba toto: „Na naší škole šikanu netrpíme. Je to surové, zbabělé a nečestné chování, které posuzujeme z morálního hlediska přísněji než například krádež. Když se o nějakém případě dozvíme, použijeme proti pachatelům tvrdší sankce. Zvláště nejmenší děti důsledně chráníme.“ Takové prohlášení je důležité jako varovný signál rodičům potenciálních agresorů, kteří bývají k útočnosti svých dětí benevolentní, někdy ji dokonce v rámci „ideologie ostrých loktů“ přímo či nepřímo podporují. Ještě důležitější je však pro rodiče, jejichž děti jsou ohroženy šikanou. Dojde-li k ní, potom vědí, že jde o něco, s čím se být jako s výjimkou počítá, nejsou situací zaskočeni a často se obrátí na školu se žádostí o řešení. Potom je velmi důležité jejich důvěru nezklamat a snažit se daný problém vyřešit.*
- *Umožňovat rodičům co nejčastější přístupy do škol (tzv. politika otevřených dveří), alespoň někdy i při vyučování. Někteří rodiče, kteří se s touto politikou seznámili v zahraničí, žádají něco podobného i u nás, někdy dokonce nabízejí – na základě*

svých zvláštních znalostí a dovedností – obohacení výuky. Školy zatím přijímají první vlaštovky tohoto druhu s rozpaky, nepochybuji však o tom, že se tento trend prosadí, jeho pozitivním vedlejším účinkem bude i omezení šikany. Snad největší překážkou demokratizace školy je – vedle setrvačně působících pozůstatků totalitní mentality – nedostatečná průprava učitelů a ředitelů k demokratickému managementu tříd a škol.⁴⁰

7.7 Metodické pokyny ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy

Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci sociálně patologických jevů u dětí a mládeže platný od 1. 1. 2001 se systémově zaměřuje na celou škálu sociálně patologických jevů. Vymezuje minimální preventivní programy na úrovni škol a školských zařízení, role jednotlivých institucí a definuje funkci školního metodika prevence. Šikanování žáků škol a školských zařízení označuje za jeden z vážných negativních jevů.

Školy a školská zařízení mají mimořádnou odpovědnost za to, aby předcházely vzniku tohoto problému a aby se s ním odpovědně vyrovnávaly již při jeho vzniku. Poznatky jasně ukazují, že tam, kde se věnuje náležitá pozornost kvalitní prevenci šikanování, její výskyt významně klesá a nepřenáší se ani mimo školy a školská zařízení.

Děťští a dospívající agresori se často stávají členy marginálních sociálních skupin, které pak v dospělosti mají zpravidla daleko více konfliktů ze zákonem **než ostatní**. Dokážeme-li zastavit jejich agresivní chování v tomto věku, sníží se i riziko jejich kriminalizace v dospělosti.

Cílem metodických pokynů je upozornit v návaznosti na výše uvedený předpis na závažnosti šikanování, poskytnout pedagogickým pracovníkům základní informace o jeho projevech a napomoci hledat řešení těchto specifických problémů.⁴¹

⁴⁰ Říčan, P., Agresivita a šikana mezi dětmi, vydavatelství Portál, Praha, 1993, s. 78-79

⁴¹ Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, Věstník MŠMT č. 1/2001, s. 1

8. Rodina

Při poradenské a psychoterapeutické práci můžeme zaznamenat některé podobnosti jak v rodinách agresorů, tak i obětí.

V rodinách iniciátorů a aktivních účastníků šikanování bylo zaznamenáno, že zde chybí naplňování citových potřeb svých dětí. Také zde chyběly duchovní a mravní hodnoty. Ohled na slabé chápali jako zbytečnou malichernost. Proto se nemůžeme divit, že většina agresorů projevovala známky citové deprivace a subdeprivace. Tato skutečnost naznačuje, co se skrývá za poruchou duchovního a mravního vývoje agresorů.

Nedostatky ve výchově měly určitá specifika:

- Agresoři se často setkávali s brutalitou a agresí rodičů. Někdy to působilo, jako by násilí vraceli nebo ho napodobovali.
- Menší, ale zřetelná podskupina agresorů byla vedena přísně a důsledně, vojenským drilem bez lásky.

U „typických“ obětí se můžeme setkat s častým výskytem hyperprotektivní (ochranitelské) matky. Chyběl zde otec a v blízkosti nebyla žádná mužská identifikační postava. Určitou obměnou byly rodiny se silnou, dominantní matkou a slabým submisivním otcem, popřípadě otec chyběl a přítel matky se na výchově nepodílel. Další variantou byly neurotické rodiny, kde členové byli nápadní celkovou nejistotou, poruchami sebehodnocení a zvýšenou úzkostností. Některé „typické“ oběti popisovaly své rodiče jako nepřátelské, tvrdé, kritické a znevažující jejich důstojnost. Při setkání s těmito rodiči se subjektivní hodnocení obětí potvrdilo.⁴²

Rodina by měla poskytovat optimální prostředí nejen pro fyzický, ale i psychický vývoj. Z hlediska výchovného působení rodiny je emocionální funkce jeho součástí, emoční vztahy rodičů k dětem hrají podstatnou roli při výchově. V této funkci je rodina prakticky nenahraditelná. Její výchovnou funkci může do jisté míry převzít společnost, ale uspokojit potřebu bezpečí, jistoty, získat pocit jedinečnosti, nenahraditelnosti může dítě prakticky jen v rodině. Samozřejmě nesmíme opomenout ani funkci biologickou, ekonomickou a výchovnou.

V rodině se můžeme setkat i s poruchami například ekonomické, emocionální a výchovné funkce. Porucha emocionální funkce nastává tehdy, kdy dítě ztrácí pocit

⁴² Kolář, M., Skrytý svět šikanování, vydavatelství Portál, Praha, 1997, s. 64-65, ISBN 80-7178-123-1

jistoty a bezpečí, tím může být rozchod rodičů, rozvrat v rodině, či nedostatečný zájem rodičů.

Porucha výchovné funkce nastává tehdy, když se rodiče o děti nemohou starat, tím je například válka, epidemie, smrt obou rodičů, invalidita. Nebo pokud se rodiče o děti nedovedou starat, například že jsou značně nezralí, velmi mladí, nebo pokud se rodiče o děti starat nechtějí. V rodině může docházet k nesprávné výchově a to přílišnou přísností. Kdy tato přísnost může být někdy důkazem odmítavého vztahu rodičů k dítěti, výrazem zklamání nad dítětem, které není dle jejich představ. Rodiče touží po tom, aby jejich dítě dosáhlo vynikajícího postavení, ale přitom se na něj dívají kriticky. Mohou na něm vyžadovat výkony, na které nestačí, pro které ještě nedozrálo věkem ani schopnostmi. Později pozbývá sebedůvěry, je nejisté, nespokojené a nešťastné. Může dojít i k vážným nervovým poruchám. Také nesmíme opomenout přílišnou lásku, nedostatek citu, nedostatek času na dítě a na nesprávné prostředí. Nesprávným prostředím myslím prostředí, které je bohaté na konflikty, hrubost a násilí. Jsou to často konflikty, se kterými se dítě neumí psychicky vyrovnat, což má za následek jeho nevhodné chování⁴³

8.1 Rady pro rodiče agresorů

Jak bychom měli jednat s vlastním dítětem, pokud zjistíme, že na ulici nebo ve škole šikanovalo jiné děti?

Ublížit bezbrannému je pro společnost škodlivější a nebezpečnější čin, než poškodit nebo odcizit majetek nebo jinak porušit řád školy či společnosti. Proto se obvykle slušných rodičů tato ne příliš příjemná zpráva dotkne a bývá pro ně těžké jí hned uvěřit. Jestliže se tato nepříjemná zpráva potvrdí, tak předpokládají že jejich dítě nebylo iniciátor, nýbrž že bylo k šikaně svedeno. Je důležité snažit se pochopit z jakého důvodu se takto chovalo. Vhodnou metodou jak v tomto případě reagovat je pláč matky a hněv otce. Motivem pláče matky nesmí být sebelítost typu „co jsi mi to udělal“ a motivem otcova hněvu by neměla být uražená otcovská pýcha. Tato reakce obou rodičů by měla dát dítěti jasně najevo, že se provinilo proti řádu, který je nad lidmi. Optimálním vyústěním potom je, pokud se dítě rozpláče nad tím, co udělalo. Důležité je odpouštění rodičů a nepřipomínat jeho činy, což samozřejmě

⁴³ Mazánková L., Vavrečková M., Sylabus Teorie výchovy, Brno, 2003, s. 16 - 18

neznamená, že dítě zůstane nepotrestáno. Trest by měl být přísnější než za jakákoliv jiná dětská provinění. Měl by být samozřejmě vysvětlen, aby dítě pochopilo, že spáchalo něco opravdu špatného a za to musí být potrestáno.

Samozřejmostí by měla být omluva dítěte své oběti. Pokud je to možné, tak by oběť měla být odškodněna. Rodiče by se měli také omluvit a to rodičům a ujistit je, že udělají vše proto, aby se to již nikdy neopakovalo.

Rodiče agresora by se měli zamyslet nad tím, jestli ve výchově něco neopomenuli a zvláště na to jestli svému dítěti projevovali dostatek lásky, citů a jestli dítěti nezůstali dlužni čas, který s ním měli strávit.

Ze špatného chování dítěte však nelze vždy vinit rodiče. Někdy se v něm projeví dědičnost (a nebývá jednoduché říci, „po kom to dítě je“), nejružnější poškození mozku před narozením nebo později v životě, nebo jiné vlivy, které nemáme pod kontrolou a o jejichž působení dosud neví ani psychologie. Stává se, že odborník ani při nejpečlivější analýze nenajde nic, čím by poruchu vysvětlil.⁴⁴

Není zahanbením se v těchto případech poradit s někým komu důvěřujeme, jen by měl znát rodinu a informace by neměly být zkreslené. Spolu s tímto rádcem můžeme uvážit, zda hledat odbornou pomoc specialisty, zpravidla to bývá psycholog.

8.2 Rady pro rodiče obětí

Pokud zjistíme, že naše dítě bylo šikanováno, rozhodně bychom měli všeho nechat a udělat, co jen můžeme, abychom mu co nejrychleji a nejúčinněji pomohli. Nestačí vše nahlásit jen škole a dál čekat jak se tato situace vyřeší. Na řešení tohoto problému může záviset celý budoucí život našeho dítěte. Na tuto situaci bude dlouho vzpomínat, hlavně na to jak v ní obstojíme jako rodiče a opora našeho dítěte. To zda k nám bude vzhlížet s důvěrou a bude v nás mít stále tu oporu, záleží jen na nás.

V takovýchto nejtěžších chvílích si musíme uvědomit, že můžeme dítě na vždy ztratit a cesta zpět není.

Některé z rad, které uvádím platí bez výjimky. U jiných musejí sami rodiče rozhodnout, zda odpovídají dané situaci, schopnostem a ochotě školy nebo nadřízených úřadů převzít zodpovědnost a věc řešit.

⁴⁴ Řičan, P., Agresivita a šikana mezi dětmi, Portál, Praha, 1995, s. 63-64

1. Ujistěte dítě svou podporou a ochranou! Řekněte mu, že se postaráte o jeho bezpečí a nebude litovat námahy ani prostředků.
2. Zaznamenejte přesně, co se stalo, případně kolikrát, kdy to bylo, kdo byl přítomen. Snažte se získat co nejúplnější obraz. Není vyloučeno, že vám vaše dítě – bezpečně, ze strachu nebo z jiného důvodu – dalo nepřesné informace. I když tomu tak není, leccos se rychle zapomene a spolehlivé informace jsou pro řešení sporu, ke kterému pravděpodobně dojde, nutné.
3. Jde-li o velmi vážné ubližování, neposílejte dítě do školy, dokud nemáte jistotu, že se věc řeší správným způsobem.
4. Oznamte neprodleně šikanu třídnímu učiteli, pokud máte důvěru v jeho schopnosti a dobrou vůli věc řešit. Pokud ne, stěžujte si rovnou řediteli. K jednání jděte nejméně ve dvou: manžel s manželkou, nebo s sebou vezměte někoho jiného, kdo je schopen jednat energicky a pohotově, případně rozumí poměrům ve škole. (Kterýkoli občan má právo vzít s sebou k jakémukoli úřednímu jednání, které se ho týká, další osobu.) Pokud však nemáte důvody k opaku, předpokládejte na straně školy dobrou vůli!
5. Žádejte představitele školy, aby vám ihned sdělil, jak hodlá postupovat. (K čemu dospěje, to ovšem neví ani on, dokud záležitosti nevyšetří.) Vycházejte z toho, že škola je povinna zajistit dětem bezpečí. Neplní-li škola tuto povinnost je možno ji i žalovat. (K takovému krajnímu kroku by bylo ovšem radno spojit se s rodiči dalších obětí.)
6. Sejděte se s rodiči agresora (agresorů) a požádejte je, aby své dítě usměrnili. Jsou-li to slušní lidé, budou vám jistě vděční za upozornění a vyjdou vám vstříc.

Zde uvádím příběh „ze života“, který samozřejmě nemůže sloužit jako návod rodičům k jednání.

Otec chlapce, který byl brutálně šikanován (mučen pro zábavu), zazvonil u dveří, kde bydlela rodina pachatele, a ve dveřích řekl jeho rodičům: „Jestli ten váš spratek na mého kluka ještě sáhne, zmaluju ho tak, že ho nepoznáte!“ Jeho zásah byl účinný, byla však, jak říkají právníci, naplněna skutková podstata přestupku, neboť šlo o vyhrožování.

7. Je-li to možné, zajistěte dítěti ochranu. Například proti šikanování cestou do školy a ze školy někdy pomůže dohodou s jinými rodiči zorganizovat společnou cestou se spolužákem, možná i starším dítětem.
8. Dokud nebude záležitost vyřešena, denně ji sledujte, s dítětem o ní mluvte, nešetřete časem. Jeho názory berte vážně, i když se jimi nebudete vždycky moci řídit.⁴⁵

⁴⁵ Řičan, P., Agresivita a šikana mezi dětmi, Portál 1995, s. 64-65

9. Šikana z hlediska práva

Z trestního hlediska je možno šikanu postihnout, jsou-li splněny dvě podmínky trestní odpovědnosti, tj. zda je naplněna stránka materiální a formální. Materiální stránka trestného činu spočívá v tom, že se pachatel dopustil jednání, které splňuje znaky konkrétního trestného činu tak, jak jsou vymezeny v trestním zákoně. Formální stránka spočívá jednak v úmyslu pachatele takového jednání se dopustit a v tom, že míra společenské nebezpečnosti jeho jednání dosahuje intenzity uvedené v zákoně.

Nelze-li skutek pod některou skutkovou podstatu zařadit, nemůže se jednat o trestný čin. To ovšem neznamená, že by jednání mohlo být postiženo jako přestupek, jsou-li splněny zákonné podmínky. U šikany může dojít k naplnění skutkové podstaty řady trestných činů, např. omezování osobní svobody, vydírání, vzbuzení důvodné obavy, loupeže, znásilnění, pohlavního zneužívání, kuplířství, ubližování na zdraví či poškozování cizí věci.

K tomu, aby byl pachatel postižen, je třeba, aby dosáhl určitého věku. Za mladistvé se považují osoby starší 15 let, dospělost z hlediska trestní odpovědnosti nastává dosažením 18. roku věku. K trestní odpovědnosti osob mladších 15 let nedochází. To ovšem neznamená, že za určitých okolností nemohou být postiženy jinak nebo že nemohou být postiženi jejich rodiče.⁴⁶

⁴⁶ Informatorium, č. 2, 2005, s. 10

Závěr

Tato práce je zaměřena na šikanu těch nejmenších a nejzranitelnějších, kterými jsou právě děti. Stále kolem sebe slyšíme z různých zpravodajství, nebo se můžeme dočíst, jak brutální dovede být dnešní mládež. Nejen, že si nedokáží vážit starších občanů, zvířat, ale také sami sebe a svých vrstevníků.

Bohužel šikana, která je v současné době velmi rozšířená jak na základních, středních školách, ale také na učilištích, univerzitách, ve výchovných ústavech, ale také v domovech důchodců, nás začíná zaplavovat. Nikdy si nemůžeme být jisti, že nepostihne ani nás, či naše nejbližší.

Můžeme se setkat s tím, že jak rodiče, tak ani pedagogové s tímto problémem neumí bojovat a ani ho řešit. Na některých školách se pedagogický sbor snaží tento problém maskovat a tvrdí, že právě na té jejich škole s šikanou žádné problémy nemají. Jiní se ho sice snaží řešit, volají k němu i policisty, ale většinou svým neodborným jednáním napáchají spoustu škody, které většinou odnáší právě oběť šikanování.

Proto by se, jak rodiče, tak pedagogové měli o tento problém zajímat a nečekat až se ocitnou v situaci, kdy ho budou muset řešit. Neboť potom je již většinou pozdě.

Pro pedagogy existují semináře, na kterých se zaměřují přímo na problém šikany. Na tomto semináři se mohou dozvědět nejen vše o šikaně, jak jí řešit, ale také spoustu informací o oběti a agresorovi. Neboť poznat agresora šikanování je často velmi obtížné. Agresor nemusí být vždy ten, který má studijní problémy, je hlučný, nespolupracuje jak s pedagogem, tak se třídou. Může být velmi vyrovnaný, premiant třídy a oblíbenec nejen spolužáků, ale také pedagogů.

Pro rodiče a děti jsou určeny linky bezpečí, na kterých jim pracovníci rádi poskytnou informace a rady jak pomoci obětem. V naší republice existují také různá krizová centra (např. Dětská krizová centra, Linky bezpečí, Linka vzkaz domů, internetová linka atd.), která jsou stejně jako Linka bezpečí bezplatná a pracovníci jsou v těchto oborech znalí a vyškolení.

Linka bezpečí pomáhá dětem a dospívajícím řešit těžké životní situace. Slouží především těm, kteří si nevědí rady se svými problémy, cítí se ohroženi a z nejrůznějších důvodů se nechtějí nebo nemohou svěřit někomu ze svého okolí. Přesto však potřebují pochopení, podporu, důvěru a zároveň kvalifikovanou radu a pomoc.

Linka bezpečí oslavila 1. září 2004 desáté výročí založení. Pomáhá dětem, které její pomoc potřebují nepřetržitě ve dne i v noci.⁴⁷

⁴⁷ www.linkabezpeci.cz.

Resumé

Tato práce je zaměřena na šikanu jako celek. Hlavním tématem je však projev šikany v předškolním věku, na základních školách, ale také i na školách středních a na učilištích. Dále jsou zde uvedeny typické znaky agresorů a obětí, příčiny a destruktivní dopady šikanování a praktické rady, jak odhalovat šikanování a jak po jeho odhalení zajistit první pomoc. Dále vychází z Metodických pokynů ministerstva školství, mládeže a výchovy. Na ukázkou jsou zde uvedeny některé pravdivé případy šikanování na školách.

Anotace

Učitelům, rodičům a všem, kteří jsou odpovědni za výchovu dítěte přináší tato práce praktické návody jak odhalit šikanování a jak ho léčit. Jsou zde uvedeny hlavní rysy agresorů a obětí, z jakých rodin a prostředí pocházejí a jak se chovají a jednají ve škole či doma.

Klíčová slova

Šikana – agrese – agresor – oběť – krutost – násilí.

Annotation

This work brings practical instructions to teachers, parents and everyone, who are responsible for the education of children, how to detect bullying and how to act to treat it. The main features of aggressors and victims are introduced there, as well as which kind of families and environments are they from and the manner they behave and act at school or at home.

Keywords

Bullying – aggression – aggressor – victim – violence – cruelty.

Literatura a prameny

Základní odborná literatura

1. Kolář, M., Bolest šikanování, vydavatelství Portál, Praha, 2001.
2. Kolář, M., Skrytý svět šikanování ve školách, vydavatelství Portál, Praha, 1997.
3. Erb, H. Helmut, Násilí ve škole a jak mu čelit, vydavatelství Amulet, s.r.o., Praha, 2000.
4. Říčan, P., Agresivita a šikana mezi dětmi, vydavatelství Portál, Praha, 1995.

Interní materiály

5. Informatorium, č. 8, 2005.
6. Informatorium, č. 10, 2003.
7. Informatorium, č. 2, 2005.
8. Informatorium, č. 3, 2005.
9. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, Věstník MŠMT, č. 1/2001.
10. Mazánková L., Vavrečková M., Sylabus Teorie výchovy, Brno, 2003.

Tištěné prameny

11. Dubnová, I., Instinkt, č. 14/IV, 2005

Internetové stránky

12. <http://www.linkabezpeci.cz>